

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Bakalářská práce

Haman v knize Ester a v dějinách její recepce

Autor práce: Vladimír Božovský

Vedoucí práce: Mgr. Viktor Ber, Ph.D.

Studijní program: Religionistika (PS)

2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

31. 3. 2023

Vladimír Božovský

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Viktoru Berovi, Ph.D., za trpělivost, cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Haman v hebrejské Bibli.....	8
1.1 Stručný úvod do knihy Ester jako takové	8
1.1.1 Literárně-historický kontext	8
1.1.2 Děj knihy Ester	11
1.1.3 Svátek Purim	12
1.2 Haman v hebrejské Bibli	13
1.2.1 Kapitola 3 a přechod v kapitole 4.....	14
1.2.2 Kapitola 5	17
1.2.3 Kapitola 6	19
1.2.4 Kapitola 7	21
1.2.5 Postava Hamana v Tanachu komplexně.....	23
2 Haman v LXX a targumech	25
2.1 Haman v LXX	25
2.1.1 Přídavek A	26
2.1.2 Přídavek B	26
2.1.3 Přídavek C	26
2.1.4 Přídavek E	27
2.1.5 Rozdílnost mezi MT a LXX	27
2.2 Haman v targumech	27
2.2.1 Targum Ríšón	28
2.2.2 Targum Šení	30
2.3 Haman v dalších spisech	31
2.3.1 Midraš Raba.....	31
2.3.2 Midraš <i>Legends of the Jews</i>	33
2.3.3 Midraše k verši 3,8	34
2.3.4 <i>Megillah</i> – Babylonský talmud	35
2.3.5 Shrnutí	36
3 Haman v dalším působení a v purimových zvycích	38
3.1 Haman v nedávné minulosti a současnosti.....	38
3.2 Purimové zvyky spojené s Hamanem	41

Závěr	45
Seznam literatury	47
Seznam zkratk	49
Seznam příloh	50
Příloha I.....	51
Abstrakt.....	54
Abstract.....	55

Úvod

Pro svou práci jsem si, vzhledem ke studiu hebrejštiny a zájmu o ni, vybíral téma z židovského prostředí, a to jsem spojil se zájmem o události šoa a současnou podobu judaismu. Z toho důvodu jsem se rozhodl pro téma postavy Hamana v knize Ester, ale i v dějinách její recepce. Mým cílem bude ukázat, jak byla postava Hamana vyličeána v Bibli a jakým způsobem byla vykládána v dalších dějinách Židů a židovství. Zajímá mě i fakt, zda stále mají v živé paměti příběh knihy Ester. V současné době se ve společnosti stále nacházejí názory, které zpochybňují holokaust, není to ani sto let a na plánovanou a téměř dokončenou genocidu se zapomíná jako na něco, co se stalo v historii. Snažil jsem se dopátrat, zda mají Židé i dnes v paměti příběh, který je starý tisíce let, ale několikrát se samotným Židům připomněl, např. právě v podobě šoa.

Ve své práci budu vycházet z masoretského textu dle kritického vydání BHS, především z kapitol 3, 5, 6 a 7. Oporou mi je vlastní překlad těchto kapitol, který je značně ovlivněn překladem ekumenickým (ČEP), se kterým jsem v minulosti nejčastěji pracoval. V začátku práce se budu zabývat úvodem k samotné knize Ester dochované ve třech verzích – hebrejské a dvou řeckých. Posléze postavím základ práce ve výkladu vybraných „hamanovských“ pasáží zmiňovaného masoretského textu, který následně srovnám s řeckými verzemi. V další části budu pracovat s targumy ke knize Ester, midraši a dalšími spisy, ve kterých se můj zájem soustřeďuje čistě na postavu Hamana. Jeho jednání nabízí celou řadu otázek a jednotlivé texty přicházejí s odlišnou interpretací a s různorodým odůvodňováním jeho činů. V závěru se pokusím nabídnout některé příklady identifikace Hamana s jinými historickými postavami, které na Židy měly negativní dopad, a v neposlední řadě načrtnu několik tradičních zvyků typických pro svátek Purim, které se pojí s Hamanem.

Využívám především primární cizojazyčnou literaturu, kdy u masoretského textu vycházím z hebrejštiny dle BHS, u další starověké literatury, řecké a hebrejské verze (Septuaginta, targumy, midraše), čerpám z anglických překladů (podrobněji rozvedu později). Ze sekundární literatury je v českém prostředí nepominutelný přínos Petra Chalupy, dále čerpám z komentáře Adele Berlinové ke knize Ester. Moderní sondy do knihy Ester nabízí *The Book of Esther in Modern Research*, kde je shrnuto sympozium Esther2000, které se konalo v Nebrasce v dubnu 2000 právě za účelem předání si poznatků o knize Ester. To zahrnuje autory jako je např. Sidnie White Crawfordová (*1960), David J. A. Clines (1938 – 2022), Barry D. Wahlfish (*1947), atd. Ukazují se zde zajímavého pohledy ovlivněné prostředím a prameným jazykem jednotlivého vědce (důraz na masoretský, nebo řecký text). V neposlední řadě pracuji s vlastní interpretací a poznatky načerpanými během studia. Vzhledem k celkem nedávným událostem během druhé světové války a velkému množství pogromů je pro mne poměrně překvapivé, že prakticky neexistuje literatura věnující se komplexně postavě Hamana jako prototypu židovského nepřítele. Během svátku Purim se na Hamana stále odkazuje a jedná se tedy o živou tradici, ale domnívám se, že si mnoho lidí neuvědomuje jeho univerzální nadčasovost.

Zároveň přejímám úzus Českého ekumenického překladu u jmen – Mordokaj (jiná varianta např. Mordechaj), Achašveroš (někdy přímo jméno perského krále Xerxes, či Artaxerxes). Pro knihu Ester je zažitý i další výraz – *Megila*.

Hlavním cílem pro mě není přijít s nějakým nečekaným objevem, např. ve smyslu, že by někteří Židé vnímali Hamana pozitivně, atd. Primární smysl je postihnout postavu Hamana, představit ho na základě MT, porovnat jeho recepci s řeckými verzemi

a nabídnout souhrn hlavních myšlenek, které se objevují v rané rabínské literatuře. Dalším cílem je snaha o porovnání a nalezení zmínek, kdy by samotní Židé s Hamanem ztotožňovali někoho jiného. Zjistit, zda i v moderním světě má Haman místo v myšlenkách a praktikách Židů, jaké zvyky jsou s ním spojené a jak s ním pracuje svátek Purim, potažmo jak se tyto jednotlivé aspekty změnily, nebo byly přijímány v dějinách výkladu.

1 Haman v hebrejské Bibli

Abych se mohl detailně věnovat postavě Hamana v knize Ester, musím položit základ v obecném úvodu do samotného příběhu a kontextu doby a uvést základní souvislosti, ze kterých budu následně vycházet. To zahrnuje i snahu o literární zařazení, které předurčuje čtenářovu interpretaci. Poté se již budu věnovat Hamanovi v MT, který je pro mou práci zásadní, jednak z historického důvodu, ale především pro užívání této verze v židovském prostředí. Postava Hamana se ovšem nedá pojmout samostatně, z toho důvodu se v jeho souvislosti budou v celé práci často objevovat postavy Mordokaje, Achašveroše a Ester.

1.1 Stručný úvod do knihy Ester jako takové

Primární téma mé práce tedy tvoří postava Hamana z knihy Ester, konkrétně jako nepřítel židovského národa. Než se ovšem budu věnovat samotnému Hamanovi z různých perspektiv a napříč historickými obdobími, musím položit základ práce v obecném úvodu knihy Ester. Z počátku ji charakterizuji a zasadím do literárně-společenského kontextu, kde již zmíním rodící se nuance, rozdílnost ve vnímání struktury a charakteru. Následně stručně popíšu základní dějovou linku, konkrétním pasážím týkajícími se Hamana se budu věnovat v dalších kapitolách. V neposlední řadě se budu věnovat dalším vlivům, které příběh Ester a záchrany židovského obyvatelstva následně vykazoval v rámci judaismu.

1.1.1 Literárně-historický kontext

Kniha Ester je součástí hebrejské Bible (Tanachu), kde se řadí mezi Spisy (*Ketuvim*), konkrétně do *Megilot* (sváteční spisy). V křesťanské Bibli je kniha Ester řazena mezi historické knihy Starého zákona. Pokud jde o samotný text, primárně badatelé odkazují k třem verzím textu knihy: hebrejské, tzv. masoretský text, a dvěma řeckým, totiž textu septuagintní (LXX) a tzv. *alfa-text* (AT). Co se týká redakce a vzniku textu, například Thomas Römer podává přehled několika variant. Nejvíce přijímaná hypotéza je, že řecký AT je překladem hebrejského originálu, který je starší než MT. Šest dodatků bylo pravděpodobně přidáno až při vzniku LXX verze knihy Ester. AT neobsahuje krvavý masakr a tematiku antisemitismu. Naopak text v LXX je delší, zejména kvůli tomu, že obsahuje šest dodatků. Dále Römer dodává důležitý fakt, že ani jednu hypotézu nejsme schopni dokázat po textové, ani „zdrojové“ stránce.¹ V celé kapitole se budu věnovat primárně MT a jeho možné interpretaci.

Samotný děj se zasazuje většinou do období konce 5. století př. n. l., kdy Židé žili po zničení prvního chrámu v diaspoře pod nadvládou Perské říše. Doba a místo vzniku není zcela jasná. Autor textu o sobě nepodává žádné informace, ale některé náznaky, jako jsou slova, slovní spojení a zvyklosti, se vztahují k době novoasyrské. Jazykové, tematické a historické charakteristiky odkazují na tzv. východní židovskou diasporu jako na místo vzniku. Někteří autoři přisuzují autorství členovi židovské obce v Súsách. Stylistické a jazykové analýzy nasvědčují vzniku po skončení doby perské, v době helénistické. Datace se odvozuje zejména z autorovy velmi dobré znalosti perského prostředí a postavy krále Achašveroše, který se v řeckých verzích nejčastěji ztotožňuje s Xerxem I. (486-465 př. n. l.), v hebrejské verzi naopak s Artaxerxem II. (404-359 př.

¹ Srov. RÖMER, T. et al. *Úvod do Starého zákona*, s. 699.

n. 1.).² Například Römer se přiklání k variantě řeckých verzí.³ Americká biblistka Adele Berlinová se přiklání dřívější dataci na konci perského období mezi lety 400-300 př. n. l., a to na základě některých poznatků – jedná se o pozdní biblickou hebrejštinu, vyskytují se cizí slova z aramejštiny a termíny používané v perském prostředí. Pokud se jedná o otázku místa vzniku, odmítá teze o Súsách a odpovídá tak, že se místo vzniku určit nedá, ale pravděpodobně se jednalo o židovskou komunitu na území Perské říše.⁴

Ačkoli jedním z prvků textu je soudržnost židovského národa, neobjevují se náznaky vztahů k židovské vlasti, dokonce se zde nevyskytují ani zmínky o Bohu. Rav Jigal Ariel (*1946), bývalý ředitel talmudické školy *Ješivat Hagolan*, nicméně poukazuje na skryté Boží jednání ve prospěch těžce zkoušených Židů v perské diaspoře. Dle něho kniha Ester obsahuje to nejdůležitější, tedy „poznání, že ani v černočerné tmě se ze světa nevytrácí Boží dohled.“⁵

Možná právě neobsazení Božího jména bylo hlavním důvodem diskuze, zda má být kniha vůbec kanonizována. Dalším problémem pro kanonizaci je aspekt krveprolití na obranu proti nepřátelům, nebo dokonce přímo msta. Zajímavým faktem je, že jiné knihy obsahující podobné krveprolití do Tanachu přijaty nebyly (např. 3. Makabejská). Do kánonu byla kniha Ester přijata po skončení Hadriánovi vlády, tedy zhruba v polovině 2. st., a de facto se tím uznala babylonská diaspora jako regulérní součást tradičních židovských dějin.⁶

Autorův slovník odpovídá dvorské a administrativní scénérii knihy. V hebrejské verzi se vyskytuje mnoho cizích slov (např. z aramejštiny a akkadštiny) a desetkrát *hapax legomena*, tedy výrazy z Tanachu vyskytující se pouze v *Ester*.⁷ Text je členěn do deseti kapitol a je možné na něj nahlížet z různých perspektiv. Petr Chalupa uvádí tři základní modely struktury textu. Dle prvního modelu je kniha členěna do čtyř základních oddílů, konkrétně do expozice, hlavního děje, etymologie svátku Purim a závěru. Dalším modelem je symetrická struktura, kdy určité komplikaci vyprávění na jedné straně odpovídá vždy řešení této komplikace na straně druhé. Jako poslední model uvádí lineární postup jednotlivých scén, do nichž se děj člení změnou místa, tématu či vystupujících postav.⁸ Berlinová nabízí zase trochu odlišný, obecnější pohled: „Příběh je strukturován na opakováních a zvratech, vzestupné i sestupné gradaci.“⁹ Dále doplňuje strukturu o hostiny, na kterých se vždy udály zásadní okamžiky pro samotný příběh. Jonathan Grossman, profesor Bar-Ilanovy univerzity, se přiklání k Berlinové a strukturu vidí v opakování situací s protiklady. Změnu vidí ve scéně, kdy Haman provází Mordokaje na koni. Do této chvíle Haman plánoval svůj pogrom a Mordokaj se mu neklaněl, následně se vše otáčí a upadat začíná Haman.¹⁰ Grossman dále poznamenává, že literární struktura odráží Hamanův úhel pohledu, např. čtenář předpovídá Hamanův pád mnohem dříve, než se to v textu objeví.¹¹ Žánr knihy Ester je stále velmi diskutován. Nabízí se několik variant, např. novela (Gunkel), historické mudroslovné vyprávění (Talmon), reinterpretace exodu (Gerleman), či historicko-politické vyprávění a liturgické vyprávě-

² Srov. RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*, s. 335.

³ Srov. RÖMER, T. et al. *Úvod do starého zákona*, s. 688.

⁴ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. xli-xlii.

⁵ ARIEL, J. *Příběh knihy Ester*, s. 8.

⁶ Srov. CHALUPA, P. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 18.

⁷ Srov. tamtéž, s. 23.

⁸ Srov. tamtéž, s. 22.

⁹ BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. xxiv. (The story is structured on repetitions and reversals, climaxes and anticlimaxes.)

¹⁰ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 146.

¹¹ Srov. tamtéž, s. 15.

ni (Cazelles).¹² Na *Ester* by se tedy mělo nahlížet spíše jako na fiktivní, diasporní příběh. Jak uvádí Berlinová, jedná se o nejvíce „světskou“ část Bible. Zároveň používá další označení, jako komedie, fraška.¹³ Römer zase píše, že kniha *Ester* je „mistrovským kouskem románové literatury.“¹⁴ Z literární perspektivy vnímám knihu *Ester* jako novellu, vyprávění. Když přihlédnu i k obsahové stránce, jeví se mi text jako již zmiňovaná reinterpretace exodu z důvodu záchrany židovského obyvatelstva z „cizího“ území, i když v *Ester* se nejedná o stejný únik. Pokud se jedná o historicitu knihy *Ester*, ačkoli je potvrzeno několik údajů z mimobiblických pramenů, nelze to brát jako důkaz její historicity. Z těchto pramenů zmíním např. *Herodotovy Dějiny*¹⁵, Xenofón a jeho *O Kýrově vychování* nebo tabulky z Persepole svědčící o době od Xerxa I. po Artaxerxa I. Přestože se tedy v textu vyskytují odpovídající fakta, které o Perské říši víme, jedná se o fiktivní dílo, poněvadž obsahuje mnoho nepravděpodobností (královna se obvykle vybírala z významných perských rodů, ohlášení pogromu rok předem je nepravděpodobné, ...).¹⁶

Jak již bylo naznačeno, jedná se o produkt dějin, kdy text byl zapsán z určitého důvodu. Můžeme se domnívat, jaký byl původní impuls, zda to byla ona etymologie svátku Purim, připomenutí exodu, apel na diasporní situaci, ... Z hlediska dějin dalšího působení knihy *Ester* je ale zcela jasné, že tento příběh měl a stále má významnou roli, o čemž samo o sobě vypovídá samotné přijetí do kánonu. *Ester* obsahuje témata jako nenávist, pomsta, naděje, hostina, ... U Hamana se dále vyskytuje další téma – povýšení a pád, dokonce dvakrát. Nejprve je povýšen králem (ustanoven ministrem), posléze královnou (pozvání na hostinu), ale následují dva pády – ponížení před Mordokajem (musí ho provázet městem a oslavovat ho) a samozřejmě samotná smrt. *Ester* vyvolává i spoustu otázek, jako například, zda v cizím prostředí mají Židé skrývat svou identitu, nebo se hrdě hlásit k jedinečnému národu.

Kniha *Ester* byla tedy impulsem v dějinách židovské tradice. Je pozoruhodné si všimnout, že se jako jediná nenachází v kumránských nálezech. Jeden z prvních výkladů nám nabízí Josefus Flavius ve svých *Židovských starožitnostech* z konce 1. století, které obsahují převyprávění *Ester*, a počítá se již s řeckými dodatky. Velké množství komentářů obsahuje i mišna, tosefta, Palestinský a Babylonský talmud. Výklad nám poskytuje zejména midraš *Ester raba*.¹⁷ Co není zcela běžné, to jsou dva targumy k jedné biblické knize a právě *Ester* se jimi může pyšnit. Jak uvádí Chalupa, první z nich, který vznikl přibližně ve 4. století, nese rysy standardního targumu. Naopak druhý, s datací zhruba v 7. století, vykazuje mnohem více parafrází a zaměřuje se na hagdické dodatky.¹⁸ Existuje celá řada midrašických sbírek, ale jak zmiňuje Berlinová, všechny midraše uchovávají starý pohled na příběh královny *Ester*.¹⁹ V židovské liturgii se svitek *Ester* čte při již několikrát zmíněném svátku Purim, ale i zde se názory liší, konkrétně v tom, jaká část se má číst – např. celá *Megila*, od kapitoly 3, ...²⁰

¹² Srov. RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*, s. 334.

¹³ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. xv-xix.

¹⁴ RÖMER, T. et al. *Úvod do starého zákona*, s. 685.

¹⁵ Viz HÉRODOTOS. *Herodotovy Dějiny*, nabízí nám paralelu s knihou *Ester*, zejména v příběhu palácového převratu budoucím králem Dareiem I. poté, co Faidymé odhalila falešného krále, srov. s. 84-85.

¹⁶ Srov. RÖMER, T. *Úvod do starého zákona*, s. 688. Srov. WAHL, H. M. *Das Buch Esther: Übersetzung und Kommentar*, s. 25-29.

¹⁷ Srov. CHALUPA, P. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 27-28.

¹⁸ Srov. tamtéž, s. 29.

¹⁹ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. liii.

²⁰ Srov. tamtéž, s. xxiii.

Kniha Ester však má dopad i na křesťanské prostředí. První komentář z křesťanského prostředí napsal mohučský arcibiskup Rabanus Maurus až v roce 831. Někdy je Ester chápána jako předobraz Panny Marie.²¹ Samotné přijetí Ester bylo rozličné, kdy například Afraat, syrský křesťan, ztotožňoval Vašti, tu neposlušnou, jako synagogu a do protikladu stavěl Ester, tu poslušnou, jako církev.²² Zdá se mi zajímavé, že křesťan přirovnává Židovku ke své církvi a představuje ji v dobrém světle. Naproti tomu stojí Martin Luther, u kterého, vzhledem k jeho známým protižidovským postavením, není překvapující, že k Ester měl dokonce jakýsi odpor, protože obsahuje příliš mnoho židovství. Římsko-katolická liturgie využívá jen dvě krátké zmínění, které jsou ovšem z dodatků a s knihou Ester nemají příliš společného. Konkrétně se jedná o přídavek C, kdy se vyskytuje několik veršů modlitby Ester při čtvrtčním čtení prvního týdne postní doby, a několik veršů z Mordokajovi modlitby ve formuláři O svatých.²³

Text má své dějiny působení i v muslimském prostředí, ale už ne tolik obsáhlé, jako tomu je v židovství, respektive křesťanství. V koránu ovšem najdeme zmínku o Hamanovi, který zde působí jako faraonův ministr. Haman měl faraonovi postavit věž, z které by bylo možné ověřit existenci Boha, kterého hlásal Mojžíš. Haman je zde označen za hříšníka.²⁴

1.1.2 Děj knihy Ester

V počátku knihy se ocitáme na hostině krále Achašveroše, která byla uspořádána k výročí jeho vlády. Achašveroš vládl z Šúšanu sto dvaceti sedmi perským provinciím. V podnapilém stavu poslal pro svou ženu, Vašti, aby předstoupila před všechny hosty. Ta ovšem odmítla a král ji zbavil trůnu. Musel hledat novou královnu a vyslal posly do celého království, aby přivedli dívky hezkého vzhledu. Mezi nimi byla i Židovka Ester, kterou opatroval Mordokaj z rodu Benjamínovců. Král se v Ester shlédl a vybral si ji za novou královnu. Na Mordokajovu radu mu ovšem neprozradila svůj židovský původ. On sám byl strážcem královského hradu a jednoho dne náhodou vyslechl rozhovor dvou mužů, kteří chtěli krále zabít. Vzkázal to po Ester králi a zachránil mu tím život, ovšem na královu odměnu se pozapomnělo.

Ve třetí kapitole se najednou objevuje Haman, Agagovec, kterého král povyšuje na „ministra“. Pokud byl Haman Agagovec, odkazuje to na kmen Amálek, který měl v dávných dobách spor s Benjamínovci. Z nejasného důvodu se Mordokaj odmítal Hamanovi klanět a ten byl, po zjištění, že je Mordokaj Žid, naplněn nenávistí. Sprádal plán, jak Židy vyhubit a Mordokaj měl být první. Haman před králem pomlouval národ (neřekl však, že se jedná právě o židovský) a získal svolení, aby napsal královským jménem dopisy do všech provincií s informací o plánovaném pogromu. Haman se rozhodl vybrat ideální den svého útoku metáním losu (z akkadského *pur*, odtud odvozen název svátku Purim). Poté, co se Mordokaj dozvěděl o Hamanově plánu, spěchal za Ester a naléhal na ni, aby zajistila u krále pomoc.

Královna nakonec svolila, ale chtěla, aby se Mordokaj s ostatními Židy za ni postili po tři dny. Vydala se za králem, který nechtěl být rušen, a hrozil jí tedy trest smrti. Král ji ovšem přijmul a vyslechl její prosbu o hostinu, kde by byla jen ona, král a Haman. Stalo se a hostina byla uspořádána, král se ptal, co by Ester ráda a její odpověď byla další hostina další den. Král v noci nemohl spát a listoval v letopisech, kde se dočetl

²¹ Srov. CHALUPA, P. *Královna Ester: kniha Ester v pohledu synchronním a diachronním*, s. 83.

²² Srov. CHALUPA, P. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 29.

²³ Srov. tamtéž, s. 32.

²⁴ Srov. Korán, 28,6;28,8;28,38.

o dvou mužích, kteří ho chtěli zabít, a ptal se svých poddaných, jak se odvděčil svému zachránci Mordokajovi. Mezitím Haman připravil kůl, na kterém chtěl Mordokaje pověsit. Když se vydal druhý den za králem, aby nechal popravit Mordokaje, král ho překvapil otázkou, co by mělo být učiněno muži, kterého si král nanejvýš váží. Haman v domněnce, že Achašveroš mluví o něm, odpověděl tak, aby muže oblékli do královského roucha, posadili na královského koně a provedli ho po městském prostranství. Král nařídil Hamanovi, aby tuto poctu vzdal Mordokajovi. Při druhé hostině Ester konečně vyřkla svou prosbu králi, aby Achašveroš zachránil její lid. Král se tázal, kdo je ničema, který chce takovou věc učinit, a poté, co se dozvěděl, že je to Haman, jeho první ministr, vyšel ven. Haman se snažil u Ester vyprosit odpuštění a pomoc, ale král se vrátil v moment, kdy klečel u jejích nohou. Král Hamana překvapivě obvinil z násilí vůči královně a nechal jej pověsit na kůl, který měl sám Haman připraven pro Mordokaje. Po těchto událostech Achašveroš jmenoval Mordokaje na místo Hamana a udělil Židům, skrze dopis do všech provincií, možnost obrany proti pogromu. Dvanáctého dne měsíce adaru se všichni Židé shromáždili ve svých městech a pobili všechny, kteří chtěli pobít je, mezi nimi i deset Hamanových synů. Mordokaj vše sepsal, aby si Židé každoročně připomínali tuto záchranu před pogromem.

1.1.3 Svátek Purim

Jak jsem již popsal konec knihy Ester, tyto události by se měly připomínat každoročně. Svátek Purim se řadí mezi nejveselejší židovské svátky a připadá na 14. den měsíce adaru (v přestupném roce adar šeni) jako připomínka záchrany Židů před pogromem, který „připravil“ Haman. Původ názvu jsem již zmiňoval, vychází z akkadského slova *pur*. Poněvadž autor toto cizí slovo zasadil do textu, muselo mít pro něho jistě zvláštní význam. Text obsahuje mnoho základních informací k ustanovení tohoto svátku. Jednou z nich, etymologickou, je právě odvození názvu svátku Purim. Další, chronologická, se týká doby slavení.²⁵ Se slavením se pojí i pět povinností – číst svitek *Ester* v předvečer a ráno 14. adaru; účastnit se purimové hostiny, na níž nesmí chybět víno²⁶; posílání dáreků (*mišloach manot*), konkrétně se jedná o dva druhy potravin či nápojů, aby všichni měli na svátek dostatek; dary potřebným (*matanot leevjonim*), kdy by se měli obdarovat dva lidé, aby všichni měli radost²⁷. Poslední povinností je být veselý. To souvisí mimo jiné i s alkoholem, zejména vínem. To totiž hraje v příběhu také svou roli, když král Achašveroš opojen vínem nechal Vašti zbavit trůnu, později znovu v tomto stavu vyslyšel Esteriny prosby. Z textu ale spojení být veselý s alkoholem není.

S Purimem je spojeno mnoho dalších zvyků, zejména se jedná o karneval, kdy se všichni oblékají do kostýmů či masek. Podobu slavení purimového karnevalu dle Berlinové ovlivnilo řecké prostředí.²⁸ Z jednoho pohledu je to vnímáno jako připomínka toho, že v knize Ester se neobjevuje Bůh, a podle některých interpretací a řeckých verzí jednal skrytě. Z jiného úhlu pohledu může být nošení masky spojováno s Ester, která skrývala svůj židovský původ a jedna z možných variant odvození jejího jména mohl být hebrejský kořen „str“, tedy skrývat se, maskovat se.²⁹ Na karnevalu by nemělo chybět purimové divadlo, tzv. Purimspiel. Ten se může lišit město od města jako tradiční příběh, ale i jako veselá parodie současných témat. Dalším zvykem je pečení a požívání

²⁵ Srov. Est 9,21.

²⁶ Srov. tamtéž, 9,22.

²⁷ Srov. tamtéž.

²⁸ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. xlvii.

²⁹ סתר = skrývat se, překlad vlastní.

„Hamanových uší“, trojhranných koláčků s povidlovou, makovou a datlovou náplní. Děti často dostávají finanční dárky – purimgeld (jid.). Tradičním zvykem, a pro mou práci zajímavým tématem, je dupání, řehtání, zkrátka dělání rámusu při vyslovení jména Haman, aby se pomyslně vymazalo hříšnickovo jméno. Hamanův přívlastek Agagovec vyvolává konotace, jež vyjadřuje báseň *Ašer héní*. Ta je recitována po veřejném předčítání *Megily* o svátku. Chalupa uvádí Kaempův český překlad: „Haman obnovil nenávist otců svých a probudil nepřátelství bratrů (Jákoba a Ezaua) u dětí, a nebyl pamětliv milosrdenství Saulova, jehož slitování nad Agagem zrodilo nepřítele“.³⁰ Haman je dle tradice potomkem kmene Amálek, národa, který napadl Židy putující pouští do Zaslíbené země. Amálekovci představují „starověké antisemity“, proto se o nich vždy před purimem a na vlastní svátek čte. Jedná se o připomenutí neustálého boje s různými formami útlaču a nenávisti, které činí z děje knihy Ester stále aktuální příběh.³¹

1.2 Haman v hebrejské Bibli

Nyní se budu věnovat postavě samotného Hamana, nepřítele židovského národa a tomu, co nám o něm prozradí, nebo naopak neprozradí samotný text. V této části se budu opírat o vlastní překlad MT vybraných kapitol (3, 5-7) s přihlédnutím k Českému ekumenickému překladu. Když vstupuje Haman do děje, nevíme o něm nic, do počátku třetí kapitoly o něm nebylo jediné zmínky. Nyní stručně načrtnu čistě Hamanovu dějovou linku, kterou posléze podrobněji okomentuji a nabídnu pohledy dalších komentářů.

Haman je představen jako syn Hamadetův s přívlastkem „Ha-Agagi“. Achašveroš ho povýšil na svého ministra z nejasného důvodu. Každý se mu měl klanět, ovšem Mordokaj tak nečinil. To Hamana rozčililo, ale nechtěl se pomstít jen samotnému Mordokajovi, ale celému židovskému národu. Proto šel za králem a vznášel obvinění, ovšem neřekl, o který národ se jedná. Král dal návrh, že tento národ vyhubí a vykořistí, a Achašveroš dal svolení a předal Hamanovi pečetní prsten. Haman zbytečně nečekal a začal připravovat pogrom. Metal losem, aby určil den útoku ve všech provinciích Perské říše. Konečný datum padl na třináctý den měsíce adaru. Vše sepsal do královského výnosu, zapečetil a nechal poslat do všech provincií. Mordokaj se mu stále neklaněl. Také se dozvěděl o tom, co Haman plánuje. To přimělo Mordokaje k činu a požádal o pomoc Ester. Královna následně pozvala krále a Hamana na první hostinu, kde se ale neprojevila a hostinu zakončila stejným pozváním na druhý den. Když se Haman vracel z první hostiny, opět potkal Mordokaje, který mu nevzdal poctu. Po příchodu do svého domu svolal své blízké a svou ženu Zereš, chlubil se svým bohatstvím a úspěchem, ale zároveň zmínil nepokoj, který mu způsobuje Mordokaj. Zereš navrhla, aby nechal postavit 50 loktů vysoký kůl, na který Mordokaje pověsí. Haman tak učinil a hned ráno šel za králem, aby ho požádal o svolení pověsit Mordokaje. Král si ovšem přes noc nechal předčítat z kroniky, ve které byla zmínka o Mordokajově odhalení spiknutí, a chtěl ho zpětně odměnit. Když přišel Haman, dotázal se ho Achašveroš, jak by měl král vzdát poctu člověku, kterého si váží. Haman se domníval, že král mluví o něm, a neuskromnil se ve svých přáních. Král mu ale poručil, aby vše prokázal Mordokajovi. Haman tedy musel potupně padnout před Mordokajem a posloužit mu. Následovala druhá hostina, na které již královna Hamana obvinila a označila za nepřítele. Král popuzen odešel a Haman se snažil u Ester vyprosit odpuštění. Ve chvíli, kdy ji padl k nohám, se král vrátil, a nechal Hamana pověsit, paradoxně na kůl, který byl připraven pro Mordokaje.

³⁰ CHALUPA, P., *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 32.

³¹ Viz další odkazy v Bibli: Ex17, Dt 25, 1S 15.

Tím byl Hamanův osud zpečetěn. Ke konci textu se ještě vyskytuje zmínka o jeho deseti synech, kteří byli během židovské obrany schválené královským ediktem také oběšeni.

Původ a význam jména Haman není jasný. Odkážu se na Chalupu, který zjištěné poznatky shrnuje. „V midraši se odvozuje od Hospodinova oslovení Adama: „Nejedl jsi z toho stromu (*hamin há'éc*), z něhož jsem ti zakázal jíst?““ Dále uvádí, že „v hebrejsky mluvícím člověku mohlo snad vyvolat asociaci se slovem *hámón*, shluk. Jméno Haman by pak ztělesňovalo shluk nepřátel rozprášených Hospodinem.“³² V perštině naopak slovo *homan* nese význam „velkolepý“. Spojitost se nachází ve formulaci, kdy Achašveroš učinil „velikým“ Hamana nad všemi knížaty.³³ Dle Berlinové je jméno identifikováno jako perské, či elamské, ale samotný Haman pravděpodobně nebyl ani jedno (důvodem je přízvisko „Ha-Agagi“).³⁴ Tyto možnosti jsou významově velice odlišné a výskyt tohoto jména v různých pramenech naopak malý. Crawfordová nabízí paralelu mezi Hamanem a Holofernem, prostředníkem Nebukadnezara v knize Jútít. Oba byli nepřáteli Židů, byli velmi pyšní a přehnaně reagovali na provokace.³⁵ Laniak v Hamanovi zase vidí reinkarnaci starodávné hrozby.³⁶

1.2.1 Kapitola 3 a přechod v kapitole 4

V následující části představím postavu Hamana podrobněji na základě jednotlivých veršů, ve kterých se Haman objevuje. Jedná se o Hamana komplexně, tedy informace, které se o něm dozvídáme, jeho konání a důsledky, které svým jednáním způsobuje. Uvedu tedy stručný výklad textu, který se opírá o moderní vykladače. Zároveň pracuji s vlastním překladem vybraných kapitol knihy Ester.

Verš 3,1

Po těchto událostech povýšil král Achašveroš Hamana, syna Hamadetova, Agagovce, a vyzdvihl ho. Povznesl jeho křeslo nad všechna knížata, která byla s ním.

Na konci druhé kapitoly Mordokaj odhalil spiknutí proti králi a zachránil mu život. Čtenář by tedy očekával, že v následujících verších se dozví, jak se král Mordokajovi odměnil, ale naopak, můžeme říci „místo něho“, byl povýšen Haman. Ten byl syn Hamadetův s přívlastkem „ha-Agagi“, tedy máme jeho rodové určení jako Agagovec, potomek amálekitského krále Agaga. Ten měl v dávných dobách spor s Izraelity, Saul byl dokonce pověřen, aby Amálekovce vyhubil, ale právě krále, Agaga, nechal naživu a můžeme se domnívat, že vlastně také přispěl k pogromu, který se na židovské obyvatelstvo v Perské říši chystal.³⁷ Vztahuje se na něj tedy i příkaz, kdy se má vyhladit památka na Amálekovce.³⁸ Jak uvádí Jigal, dnes dle židovského náboženského práva tato povinnost platná není, a to především z důvodu, že od dob asyrského krále Sancheriva se neví, kdo je a kdo není potomkem starověkého národa Amálek, ani to, kde žijí. Ovšem kniha Ester „se na halachu neohlíží. V Hamanovi bezpečně poznává potomka krále Agaga a vrací do děje dávný příkaz vymazat veškerou jeho hříšnou památku“.³⁹ Haman byl králem jmenován „nad všechna knížata“, stal se tedy jakýmsi premiérem

³² CHALUPA, P. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 85.

³³ Srov. tamtéž.

³⁴ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 33.

³⁵ Srov. CRAWFORD, W. S., GREENSPOON, J. L., et al. *The Book of Esther in Modern Research*, s. 64.

³⁶ Srov. tamtéž, s. 86.

³⁷ Viz 1S 15, Ex 17.

³⁸ Viz Dt 25,19.

³⁹ ARIEL, J. *Příběh knihy Ester*, s. 52.

krále Achašveroše. Grossman upozorňuje na tradici, zachycenou v b. Sanhedrin 97b, dle které zlého Hamana nad Židy povýšil Bůh, protože nevyslyšeli volání proroků k návratu do své země.⁴⁰

Verš 3,2

Všichni královi služebníci, kteří byli v královské bráně, klekali a klaněli se Hamanovi, neboť tak o něm přikázal král. Ale Mordokaj neklekal a neklaněl se.

Z této pozice měl jistě pravomoce a náležela mu úcta – pokleknutí a poklona od všech králových služebníků. „Královi služebníci v královské bráně“ zřejmě značí, že se jedná pouze o obyvatele Šúšanu. Vzhledem k následným celoplošným Hamanovým plánům to je ale poněkud zarážející, aby se takové nařízení nevztahovalo na celou zemi. Mordokaj se ovšem odmítá klanět, a to z nejasného důvodu. Zde se pozastavíme u Mordokajova odmítnutí. Existuje celá řada vysvětlení, zde se ale nabízí právě dávný spor mezi Saulem a Agagem (dle některých rabínů dokonce mezi Ezauem a Jákobem). Tomu napomáhá právě označení Hamana jako Agagovce. Zajímavé je i spojení „kleknout a klanět se“. V Tanachu se vyskytuje pouze na dvou dalších místech (Ž 95,6; 2Pa 29,29). V obou případech to vyjadřuje úctu Bohu Izraele. Mordokaj nepokleknutím před Hamanem dává najevo, že takový projev náleží výhradně Bohu, i když to přímo neříká.⁴¹

Ve verších 3 a 4 se ostatní služebníci ptají Mordokaje, proč porušuje králův příkaz a nekleká a neklaní se. Mordokaj o sobě prozrazuje informaci, že je Žid a ostatní služebníci to oznamují Hamanovi.

Verš 3,5

Hle, Haman si všiml, že Mordokaj nekleká a neklaní se mu, a Haman byl naplněn vztekem.

Haman je naplněn vztekem ne proto, že by Mordokaj neplnil královský příkaz. Pokud by to byl příkaz klanět se někomu jinému, zřejmě by mu to nevadilo. Hlavním důvodem vzteku je to, že neprojevuje úctu Hamanovi samotnému.⁴²

Verš 3,6

Bylo mu ale málo (v jeho očích), že by vztáhl ruku na Mordokaje samotného, protože mu pověděli o národu Mordokaje. A usiloval Haman o vyhlazení všech Židů, kteří byli v celém Achašverově království, Mordokajova národa.

Zde se dozvídáme o tom, že Haman dostal informaci a Mordokajově židovské příslušnosti. Podával jsem výčet možných interpretací Mordokajova odmítnutí poklony a zde se nám výčet trochu vyjasní. Čistě z textu nedává smysl, aby Haman chtěl vyhladit všechny Židy kvůli osobnímu sporu. Pokud ovšem budeme uvažovat etnické důvody nepoklonění se, tedy že Mordokaj je Žid, nabízí se interpretace, kdy Haman takto jedná ze stejného důvodu. Jak zmiňuje Berlinová, zde se začíná projevovat Hamanův extremismus. Dále ještě zmiňuje možnou Hamanovu touhu po kralování, protože pokud se mu Mordokaj neklaněl z etnického důvodu, bylo možné, že se mu nebudou klanět ani ostatní Židé. Tímto aktem by si zajistil projev úcty od všech tak, jako by byl král.⁴³ Grossman přichází s dvěma variantami – Mordokajův život neměl pro Hamana velkou

⁴⁰ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 85.

⁴¹ Srov. CHALUPA, P. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 86.

⁴² Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 37.

⁴³ Srov. tamtéž, s. 37-38.

hodnotu, nebo naopak měl Mordokaj silné postavení a to Hamana odradilo od přímého potrestání Mordokaje.⁴⁴

Verš 3,7

V prvním měsíci, to je měsíc nisan, v dvanáctém roce krále Achašveroše, nechal padnout pur, tj. los, před Hamanem, ode dne ke dni a od měsíce k měsíci až ke dvanáctému měsíci, to je měsíc adar.

Zde je důležitá zmínka o metání losu, které bylo ve starověku běžnou praxí. Autor ponechává akkadské slovo *pur*, od kterého se etymologicky odvozuje název svátku Purim. Zároveň zde máme informaci, v jakém měsíci se má uskutečnit pogrom. Ironií je, že Haman ustanovuje datum dříve, než má plán, respektive souhlas od krále. Mimo knihu Ester se výraz *pur* nikde jinde v Tanachu neobjevuje. V měsíci adar se narodil, ale i zemřel, Mojžiš. Myslím, že smrt-narození v měsíci adar můžeme v Ester interpretovat jako předurčení, že židovský národ bude v ohrožení smrti, ale nakonec převáží ono narození a Židé přežijí.

Verš 3,8

A řekl Haman králi Achašverošovi: „Je tu jeden národ, rozptýlený a oddělený mezi národy ve všech provinciích tvého království. Jejich nařízení jsou odlišná od každého národa, královská nařízení neplní a není pro krále vhodné, aby jim umožnil zůstat.

V tomto verši Haman sděluje informace o nespecifikovaném národu. Jeho obvinění se opírá o tři tvrzení – „rozptýlený a oddělený národ“, „mají odlišná nařízení“, „neplní královská nařízení“. Souhlasím s Berlinovou, která tvrdí, že Haman postupuje od pravdy k polopravdě a od polopravdy ke lži. Dále nabízí tezi o tom, jakou další interpretaci může mít tvrzení, že jsou Židé rozptýlení po celé zemi. Židé neměli svou vlastní provincii, a tudíž se na ně nevztahovala povinnost platit králi tribut („daň za provincii“), tedy král by jejich ztrátou nezaznamenal škodu.⁴⁵

Verš 3,9

Pokud je pro krále dobré, ať je sepsáno, aby je vyhubili. Deset tisíc talentů stříbra odvážím do rukou těm, kteří konají službu, aby je přinesli do královské pokladnice.“

Nyní již Haman přichází s návrhem řešení – vyhubení. Zároveň králi nabízí velký obnos z kořisti, jak upozorňuje Berlinová, zřejmě z důvodu, aby králi ukázal, že nejedná ve vlastním zájmu a aby jej snáze přesvědčil.⁴⁶ Grossman pracuje také s myšlenkou, že sloveso **לְהַחֲרֹם** zde nemusí být ve významu zničit, ale zotročit. To by dávalo smysl i vzhledem k peněžité odměně pro krále, která by v tomto případě plynula ze zisku z prodeje otroků.⁴⁷

Verš 3,10

A stáhl král prsten ze své ruky a podal jej Hamanovi, synu Hamadetově, Agagovci, utiskovateli Židů.

Pečetní prsten dává Hamanovi možnost sepsat edikt královským jménem a Achašveroš tím vyjadřuje souhlas. Znovu se opakuje „Haman, syn Hamadetův,

⁴⁴ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 93.

⁴⁵ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 38-39.

⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 41.

⁴⁷ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 98-100.

Agagovec“, aby se zdůraznilo, kdo za tím vším stojí. Nyní se ještě přidává „utiskovatel Židů“, čímž je pojmenována Hamanova hlavní role v příběhu.

Ve verších 11-15 král říká Hamanovi, aby si ponechal stříbro a s tím národem si dělal, co uzná za vhodné. Edikt byl sepsán třináctého dne prvního měsíce a poslán po celé říši. Je přímo uvedeno, aby vyhladili, zabili a vyhubili doslova všechny Židy třináctého dne dvanáctého měsíce. Tedy edikt byl sepsán a poslán po celé říši téměř rok předem. Po tom všem usedá král s Hamanem, aby pili víno, a to je zde v kontrastu ke zděšení, které zavládlo po zveřejnění výnosu ve městě Šúšan.

Ve čtvrté kapitole se Mordokaj dozvídá o všem, co se stalo, a propuká ve velký křik na prostranství. Ester se snaží zjistit, proč tomu tak je a posílá za Mordokajem Hatáka, jednoho z eunuchů. Mordokaj mu vše poví a dá mu i opis královského výnosu, který nařizuje vyhlazení Židů. Skrze Hatáka ještě Ester přikazuje, aby šla prosit za králem o ochranu jejího národa. Ona však ví, že jí podle zákona hrozí trest smrti, pokud vejde ke králi nepozvaná. Mordokaj opět reaguje přikázáním, aby šla, a doplňuje, že v královském paláci této pohromě neunikne (hlavně ve smyslu rodového pokračování). Celá čtvrtá kapitola je de facto rozhovorem mezi Ester a Mordokajem. Ester si zpočátku plně neuvědomovala svou možnost pomoci s osudem svého národa, ale po naléhání Mordokaje si uvědomí svou odpovědnost. Příběh začíná nabírat směr k vyvrcholení, které je ovšem hned v další kapitole pozdrženo hostinami. Když se Ester připravuje na risk, který hodlá podstoupit, využívá třídní půst, který s ní, na její popud, drží i další Židé v čele s Mordokajem.

1.2.2 Kapitola 5

Na počátku páté kapitoly se popisuje příchod Ester ke králi a její následná audience u něho. Na královu otázku, co pro ni král může udělat, odpovídá pozváním na hostinu.

Verš 5,4

Nato Ester odpověděla: „Pokud by se králi líbilo, ať přijde král s Hamanem dnes na hostinu, kterou jsem uspořádala pro něho.“

Vypadá to, že se Ester začíná přičiňovat o židovskou záchranu. Zve krále a Hamana na hostinu, kde čtenář může očekávat nějaký čin, který by Židům pomohl. Královna hostinu uspořádala „pro něho“ (וְלֵ), tedy pro krále. To může značit, že Haman zde nebude v centru dění a vše se bude točit okolo královského páru.

Dále král posílá pro Hamana a společně přichází na hostinu. Zde se Achašveroš opět dotazuje Ester, co pro ni může udělat a královna mu odpovídá v osmém verši.

Verš 5,8

Pokud bych našla milost v králových očích a pokud by se králi líbilo, aby dal na mou žádost a splnil mou prosbu, ať přijde král a Haman na hostinu, kterou uspořádám pro ně. Zítřka učiním podle králova slova.“

Ester zve krále a Hamana na další hostinu. Zatím tedy nedochází k žádnému posunu v otázce židovské záchrany. Dochází zde ovšem ke změně, kdy Ester uspořádá hostinu „pro ně“ (וְלֵ). Tato změna pravděpodobně bude znamenat, že Haman na další hostině bude také v centru dění. Výrok, že Ester „učiní podle králova slova“ nese patrně význam, že konečně králi odpoví na jeho otázku.

Verš 5,9

V onen den Haman odcházel radostný a dobré mysli. Jakmile však Haman uviděl Mordokaje v královské bráně a ten nepovstal a ani se strachem z něho netřásl, byl Haman vůči Mordokajovi naplněn zlobou.

Haman odcházel z hostiny v dobré náladě, protože se mu znovu dostalo stejného pozvání. Avšak dochází u něho ke změně nálady, protože potkává Mordokaje. Do této chvíle Mordokaj „neklekal a neklaněl se“⁴⁸, nyní ovšem ani „nepovstal“. Objevuje se tedy tendence vidět gradaci vzájemné nevraživosti i na Mordokajově straně. To má za následek navrácení k osobnímu sporu, který Haman chtěl nejprve řešit vyvražděním všech Židů.

Verš 5,10

Haman se však ovládnul a došel do svého domu. Vzkázal a dal si přivést své přátele a Zereš, svou ženu.

Haman nejednal namísto proti Mordokajovi, i když by jistě mohl. Mordokaj nerespektoval královské nařízení, ale nevíme, co by to pro Mordokaje znamenalo. Pokud bych připustil, že jeho trest by nebyl příliš velký, dává poté smysl, že se Haman k tomuto kroku neuchýlil a chce dosáhnout toho největšího trestu – smrti. Naopak Grossman podává jiné vysvětlení – Mordokajovo postavení mu nedovolovalo jednat na místě. Místo toho pospíchal domů, aby se poradil se svými blízkými.⁴⁹

Verš 5,11

Haman jim vypočítával své slavné bohatství a množství svých synů a vše, čím ho král povýšil a čím ho povznese nad knížata a královské služebníky.

Haman vypočítává své bohatství, své postavení a svou rodinu – syny. Později však ztratí vše – postavení, když bude pověšen, a syny, kteří budou také pověšeni.⁵⁰

Verš 5,12

Haman rovněž řekl: „Královna Ester nepozvala s králem na hostinu, kterou uspořádala, nikoho, jenom mne. Také na zítra jsem k ní s králem pozván já.“

Zde zmiňuje opětovné pozvání na královskou hostinu pořádanou Ester a zdá se, že momentálně je to pro něho ta největší pocta.⁵¹ Zde se naplno projevuje ironie a komediální charakter, který zmiňovala Carruthersová ve svém úvodu, podobný pohled má i Grossman – Haman se pozváním pyšní, zatímco to předznamenává jeho pád.⁵²

Verš 5,13

Ale tohle všechno mi není nic platné pokaždé, když vidím Mordokaje, toho Žida, sedícího v královské bráně.“

Ačkoli Haman vypočítá své nemalé úspěchy, kdy je nad ním v podstatě jen král, radost ze všeho mu kazí Mordokaj. Očividně je tedy pro Hamana jejich spor nanejvýš

⁴⁸ Srov. Est 3,2; 3,5.

⁴⁹ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 133.

⁵⁰ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 55.

⁵¹ Srov. tamtéž.

⁵² Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 134.

důležitý. Když zmiňuje „sedícího“, pravděpodobně neodkazuje jen na jeho postavení v královské bráně, ale i doslova na pozici, kterou Mordokaj v bráně zaujmul při setkání s Hamanem. Chalupa píše, že zde vrcholí Hamanova nesnášenlivost vůči Mordokajovi a zmíněním jeho postavením v bráně dává najevo, že ví o Mordokajově významném postavení. Jeho smrt by znamenala další zvýšení Hamanovy prestiže.⁵³

Verš 5,14

I řekla mu jeho žena Zereš a všichni jeho přátelé: „Ať udělají kůl vysoký padesát loket, a ráno řekni králi, ať na něj Mordokaje pověsí. A vejdi s králem na hostinu veselý.“ Ta řeč se Hamanovi líbila a udělal ten kůl.

Berlinová se pozastavuje u obrovské výšky kůlu. Dodává, že to je přemrštěné (královské paláce nebyli o tolik vyšší) a naráží na problematiku vyhotovení jedním mužem. Zároveň konkrétně pověšení má být zneuctěním Mordokaje, tím pádem opětovným zvýšením, získáním sebevědomí Hamana.⁵⁴

1.2.3 Kapitola 6

V noci, kdy Haman pracoval na plánu, jak se zbavit Mordokaje, nemohl král spát a nechal si předčítat z kroniky. Došlo i na Mordokajův skutek, kdy odhalil spiknutí dvou mužů a zachránil králi život. Achašveroš zjistil, že se mu neodvděčil a v tu chvíli ho cosi vyrušilo a zeptal se, kdo je na nádvoří.

Verš 6,5

Královi mládenci mu odpověděli: „Hle, Haman stojí na nádvoří.“ Král řekl: „Ať vejde.“

Haman stál na nádvoří, ale nevíme, kdy přesně. Zereš ho posílala za králem brzy ráno, ale král si nechal předčítat v noci a Hamanův příchod ho „vyrušil“. Pokud by Haman dorazil za králem tedy ještě v noci, odpovídalo by to jeho nenasytnosti a touze po vítězství. Nemohl se dočkat rána a šel okamžitě po uhotovení kůlu.⁵⁵

Verš 6,6

Haman vešel a král se ho zeptal: „Co se má udělat pro muže, kterému by král chtěl vzdát poctu?“ Haman si řekl ve svém srdci: „Komu bude chtít král prokázat poctu víc nežli mně?“

Jakmile se král zeptal, Haman si usmyslil, že chce Achašveroš poctu vzdát jemu. Zapomněl tedy na to, v jaké záležitosti za králem přišel. Berlinová jako jeden z možných žánrů knihy Ester uváděla komedii, frašku, a právě zde podle ní začíná komická pasáž.⁵⁶

Verše 6,7-9

⁷*Haman tedy králi odpověděl: „Muži, kterému by král chtěl vzdát poctu, ⁸ať přinesou královské roucho, do něhož se oblékal král, a koně, na němž jezdil král, a královský diadém, který byl vložen na jeho hlavu. ⁹Ať vydají to roucho a toho koně někomu z králových knížat, šlechticů, a ti obléknou toho muže, kterému chce král vzdát poctu.*

⁵³ Srov. CHALUPA, P. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 120.

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 55-56.

⁵⁵ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 58.

⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 58.

Posadí jej na koně na náměstí města a budou před ním provolávat: Takto se jedná s mužem, jemuž chce král vzdát poctu.“

V tomto tříverší Haman vyjmenovává vše, co by chtěl on sám, a nápadně se to rovná tomu, co má král. To v nás může vyvolávat myšlenky, zda si nepomýšlel na ten nejvyšší, královský stolec.

Verš 6,10

Tu řekl král Hamanovi: „Pospěš, vezmi to roucho a koně tak, jak jsi pověděl, a učiň tak Židovi Mordokajovi, který sedí v královské bráně. Nenech padnout žádné slovo z toho, co jsi řekl.“

Na Hamana čeká nemilé překvapení, kdy se královské pocty nedostane jemu, ale co hůř, dostane se jí jeho největšímu nepříteli. Dokonce samotný Haman má být tím, kdo se o Mordokaje bude starat. Je zde také zajímavé, že král o Mordokajovi mluví jako o Židovi. Na základě textu totiž jeho národnost zůstala před králem skryta stejně tak jako u Ester a zůstává otázkou, kde se tuto informaci dozvěděl. Zároveň se díky této informaci můžeme vrátit k Hamanovu příchodu, kdy nyní víme, že přišel opravdu ráno – v noci by král těžko posílal Hamana vzdát veřejnou poctu Mordokajovi.⁵⁷

Verš 6,11

Haman tedy vzal to roucho a toho koně a oblékl Mordokaje. Nechal jej jezdit na náměstí města a provolával před ním: Takto se jedná s mužem, kterému chce král vzdát poctu.

Vše, co vyjmenoval Haman, se dostává Mordokajovi a Haman samotný je tím, kdo vše zařizuje. Jak uvádí Berlinová, v některých midraších je dokonce přidáno, že Haman musel dělat Mordokajovi osobního sluhu (umýt ho a obléct do královského oděvu).⁵⁸

Verš 6,12

Pak se Mordokaj vrátil do královské brány a Haman spěchal do svého domu zarmoucený a se zakrytou hlavou.

To, že se Haman vrátil se zakrytou hlavou, má pravděpodobně evokovat, že byl zahanben.⁵⁹ Zarmoucený mohl být ze stejného důvodu, nebo například i proto, že si uvědomoval svůj začínající pád.

Verš 6,13

A vypočítával Haman své ženě Zereš a všem svým přátelům vše, co se mu stalo. Jeho mudrci i jeho žena Zereš mu řekli: „Jestliže je z židovského potomstva Mordokaj, před nímž jsi začal upadat, nepřemůžeš ho, ale jistě před ním padneš.“

Hamanovi nejbližší mu nyní nedodávají podporu, ale naopak ho varují, že pokud se sklonil před Mordokajem, Židem, jednou, bude následovat jeho další pád. Berlinová uvádí, že to Haman nebral na vědomí, ale to v textu nenalézám.⁶⁰

⁵⁷ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 142.

⁵⁸ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 62.

⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 62-63.

⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 63.

1.2.4 Kapitola 7

Král s Hamanem přicházejí na hostinu a následuje stejný rozhovor mezi královským párem jako v páté kapitole. Ester ovšem mění svou odpověď a zde již cílí na židovskou záchranu.

Verš 7,4

Protože jsme byli prodáni, já i můj národ, aby nás vyhladili, zmasakrovali a vyvraždili. Kdybychom byli prodáni za otroky a za otrokyně, mlčela bych, protože by ta tíseň nebyla vhodná k obtěžování krále.“

Ester zde uvádí, co se má stát spolu s ní i celému jejímu národu. Královna zde říká, že byli prodáni k tomu, aby byli vyvražděni. Podává tedy králi novou informaci o tom, co se má stát s jejím národem a zároveň možná útočí i na samotného krále tím, že on byl tím, kdo je prodal. Haman ovšem králi neřekl, o který národ se přesně jedná a Ester zde také neuvádí, že je Židovka. Stále tedy pro Achašveroše není patrné, že by se pogrom měl uskutečňovat na Židech. Ester zde tedy bez okolků započala, ale prakticky také vyhrála, svůj boj proti Hamanovi, nepříteli všech Židů.

Následně se král ptá, kdo za tím vším stojí. Grossman správně poukazuje na králův údiv, který může být pro čtenáře překvapivý. Vždyť to byl právě král, kdo dal povolení vyhladit jeden celý národ. Nebo snad byl natolik opojen vínem, že na to zapomněl?⁶¹

Verš 7,6

Ester odpověděla: „Tím protivníkem a nepřítelem je tento zlý Haman.“ A Haman se před králem a královnou vyděsil.

Královnina odpověď je reakcí na královu otázku, kdo za tím vším stojí. Haman je vykreslen jako „protivník a nepřítel“, který stojí nejen proti národu, ale především proti královně, tedy tím i proti králi. Promluva Ester byla výborným útokem nejen na Hamana, ale i na královu emoční stránku.⁶²

Verš 7,7

Král vystoupil ve své zlobě od pití vína do zahrady paláce. Haman zůstal stát, aby usiloval u královny Ester o svůj život, protože viděl, že král je rozhodnut vykonat proti němu něco zlého.

Haman prosil královnu. To je samo o sobě celkem matoucí, když královna vznesla obvinění a král byl jakýmsi „soudcem“, proč tedy nešel rovnou za králem? Berlinová uvádí, že král svým aktem odchodu dal najevo, že je přesvědčen o jeho vině, a tak Hamanovi nezbývalo nic jiného, než prosit Ester, aby změnila svou verzi, nebo se u krále přimluvila.⁶³

Verš 7,8

Král se vracel ze zahrady paláce do domu, kde popíjeli víno, zrovna když Haman padl na lůžko, na němž byla Ester. Král řekl: „Chceš snad ještě znásilnit královnu u mě v domě?“ Jakmile to slovo vyšlo z králových úst, zakryli Hamanovi tvář.

⁶¹ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 104.

⁶² Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 69.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 69-70.

Padnutí na lůžko zde jistě znamená pozici prosebníka, ale král si to vykládá jako pokus o svedení královny v jeho vlastním paláci. Berlinová ale upozorňuje, že je zde použito stejného kořene „npl“, jako když Hamanovi předpovídali pád jeho nejbližší. Nemělo by být tedy toto sloveso vykládáno ve smyslu sexuálního útoku či návrhu.⁶⁴ Z hlediska výkladu je komplikovaný výrok „zakryli Hamanovi tvář“. Z textu není jasné, z jakého důvodu tak bylo učiněno, ani to, kdo tak učinil. Hostiny se účastnili Ester, král a Haman. Je tedy možné, že se jedná o sluhy, kteří obsluhovali na hostině, nebo s králem vracejícím se ze zahrady přišli i další. Co ale znamená zakrytí tváře, není zřejmé. V MT se „zakrytí“ vyjadřuje stejným slovem, jako v předchozí scéně, kdy si Haman zakrýval hlavu. Vyskytují se názory, že je tím myšleno odsouzení k smrti, nebo nechť krále dívat se na zloducha. Mohlo by to také značit spojitost, že měl Haman nějaký plán, který se otočil v jeho neprospěch a zakrytí tváře značí právě tento pád.

Verš 7,9

A řekl Charbóna, jeden z eunuchů, před králem: „Hle, také ten kůl, který Haman připravil pro Mordokaje, jenž promluvil dobro ohledně krále, stojí v Hamanově domě, vysoký padesát loket.“ Král řekl: „Pověste ho na něj.“

Nyní se dozvídáme, že na místě je i jeden z královských eunuchů, který promlouvá ke králi. Charbóna byl tím, kdo šel pro Hamana před hostinou a viděl tedy u něho doma kůl, který měl být určen Mordokajovi. Král se tedy dozvídá teprve nyní o tomto kůlu a o tom, co Haman chystal pro Mordokaje. Neměl se to jak dozvědět a ani samotný Haman nestihl požádat o jeho svolení v této záležitosti. Grossman přidává i postřeh k etnicitě. Zmiňoval jsem, že Achašveroš neměl tušení o židovském původu Ester. Nevěděl přitom ani o spojení mezi Mordokajem a Ester. Tudíž se objevila dvě obvinění, která spolu v králových očích nesouvisela – ohrožení Ester a snaha popravit jeho zachránce.⁶⁵

Verš 7,10

Pověsili tedy Hamana na kůl, který připravil pro Mordokaje. Králova zloba pak opadla.

Hamanův osud je zpečetěn a Haman je pověšen na kůl, který sám připravil pro Mordokaje. Ale nedozvíme se, za co konkrétně to bylo. Nabízí se hledat důvod Hamanovy popravy v jeho záměru vyvraždit židovské obyvatelstvo v Perské říši. Text nám ale toto odůvodnění explicitně nenabízí. Král se rozčílil, když se o všem dozvěděl, ale není jasné, zda ho rozhněvalo chystané vyvraždění, nebo to, že se to týkalo královny. Reagoval by stejně, pokud by se to netýkalo i královny? Druhou variantou mohlo být, že se v jeho očích Haman pokusil Ester znásilnit a jednal by čistě na základě svých emocí. Hamanova smrt je dovršením jeho pádu tak, jak předpověděli jeho blízcí. Michael V. Fox zastává názor, že byl Haman pověšen kvůli pokusu o znásilnění, protože ho nemohl král potrestat za něco, v čem byl sám zapojený.⁶⁶ V desátém verši deváté kapitoly se dočteme, že bylo pověšeno i deset Hamanových synů. I zde se jedná o připomenutí Hamanova pádu, jeho prohry, a ještě další zneuctění, když bylo zabito i jeho deset synů. Tím bylo zaručeno mimo jiné i to, že Hamanův rod již nebude mít pokračování.

⁶⁴ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 70.

⁶⁵ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 160.

⁶⁶ Srov. CRAWFORD, W. S., GREENSPOON, J. L., et al. *The Book of Esther in Modern Research*, s. 53.

1.2.5 Postava Hamana v Tanachu komplexně

Rozebral jsem podrobně Hamanovu dějovou linku, navrhl vlastní interpretaci s přihlédnutím k interpretaci Berlinové, Grossmana a Chalupy, a zmínil pasáže, kde je interpretace čistě na základě MT nejasná. Jak by se postava Hamana dala shrnout na základě MT?

Celý Hamanův příběh se točí kolem třech bodů – spor s Mordokajem, plán vyhubit židovský národ a Hamanovo postavení. Úvodní spor spouští Mordokaj z nevyřčeného důvodu. Jakmile se Haman dozví, že se jedná o Žida, ovládne ho, jak se později ukázalo, neovladatelný vztek a touha vymazat nejen Mordokaje, ale celý jeho národ. Důvodem sporu se mi jeví etnická příslušnost obou aktérů. Grossman dokonce používá přímo pojem etnický boj.⁶⁷ Dalo by se určitě říci, že Haman byl velice ctižádostivý, schopný v komunikaci a plánování, zároveň však jeho touha po moci a slávě byla větší a větší a neznala mezí. Dostal se prakticky na nejvyšší místo (po králi), byla mu prokazována úcta, měl dům, později získal od krále pečetní prsten a mohl napsat prakticky jakýkoli edikt jménem krále. Když se ho král zeptal, jak by ocenil muže, který si zaslouží královskou poctu, mluvil o královském rouchu, koni a diadému. Zde tedy nevystává otázka, zda usiloval o to, stát se králem, nýbrž spíše jak silná tato touha byla. Hamanovi se v jeho očích dostalo i nejvyšší projevené úcty od královny, která ho pozvala na hostinu ve třech. Jistě, měla k tomu své důvody, ale pokud se na tuto situaci budeme dívat Hamanovou perspektivou, bylo to pro něho dalším úspěchem v získávání prestiže. Jigal uvádí, že „čím méně víme, co kdy Haman říkal, tím více víme, co dělal. Jeho nabubřelost byla bezmezná a jeho mysl se neuklidnila, dokud se neprohlásil bohem”.⁶⁸ Haman se hnal za větší mocí, větším bohatstvím, a v jeho cestě bylo nutné odstranit některé překážky. Kromě této touhy byl však ovládán i vlastním egem, což se ukazuje při vyvrcholení sporu s Mordokajem, když se vracel z první hostiny. Berlinová dokonce uvádí označení egoistický „kašpar“ (používá výraz „buffoon“).⁶⁹ Grossman ho naopak v jedné chvíli srovnává s Achašverošem (v kontrastu srovnává Mordokaje s Vašti). Jedná se o to, že Haman chce trestat Mordokaje za neuposlechnutí příkazu, stejně jako král potrestal za neuposlechnutí Vašti.⁷⁰

Z MT víme o sporu mezi Hamanem a Mordokajem, ale text nám nenabízí racionální důvody, proč se Haman uchýlil ke snaze o vyhlazení celého národa. Haman neuvedl praktický žádný logický důvod své nenávisti. Zde tedy musíme přistoupit k interpretaci na základě širšího literárního kontextu. Mám na mysli již zmiňovaný historický spor mezi pokolením Mordokaje a Hamana. Jiný důvod k takto radikálnímu protižidovskému postoji nenalézám. Když se Haman vracel z první hostiny pořádané Ester, znovu se setkal s Mordokajem v bráně. Po tomto setkání Haman přistupuje ke sporu čistě v osobní rovině. Z počátku spor s Mordokajem řešil skrze královský výnos vztahující se na všechny Židy. Důvodem mohlo být, že se Mordokaje z nějakého důvodu bál, ale nyní, posílněn pozváním na královskou hostinu, získal větší sebevědomí a chtěl spor s Mordokajem vyřešit osobně a pověsit ho. Tomu by mohla nasvědčovat změna chování i u Mordokaje. Ten se ve třetí kapitole nepoklonil, v 5,9 se ovšem píše, že ani nepovstal. Zřejmě tedy svůj postoj „vyhrotil“ i Mordokaj a to vzedmulo u Hamana ještě větší nenávist. Když Haman před svými blízkými mluvil o svých úspěších, vyzdvihoval svou rodinu, především počet svých synů. Ale dále se o nich v textu dočteme jen to, že jich

⁶⁷ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 74.

⁶⁸ ARIEL, J. *Příběh knihy Ester*, s. 51.

⁶⁹ Srov. BERLIN, A. *The JPS Bible Commentary: Esther*, s. 33.

⁷⁰ Srov. GROSSMAN, J. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, s. 91-92.

bylo deset a byli pověšeni stejně jako jejich otec. Velkým počtem dětí, zejména synů, se pravděpodobně mělo ukázat silné postavení Hamana a celé jeho rodiny. Zároveň i Hamanova smrt nabízí nejasnosti. Jak jsem zmiňoval, nevíme přesný rozsudek, který nad ním král vynesl. Čtenáři se nabízí právě chystaný pogrom na Židy, ale na základě MT Achašveroš neměl ponětí o tom, že se jedná právě o tento národ. Během hostiny se nedozvěděl ani to, že Ester je Židovka. V tuto chvíli by se tedy jako východisko nabízel trest za to, že chtěl vztáhnout ruku i na královnu, bez ohledu na to, že se jednalo o příslušnici židovského národa. Ovšem v osmé kapitole král v jedné ze svých promluv uvede, že Hamana oběsil kvůli tomu, že vztáhl ruku na Židy.⁷¹ Tedy až v tomto místě se dozvíme konkrétní důvod, který je však v rámci narativní osnovy oznámen až dodatečně a působí poněkud překvapivě – zejména vzhledem ke králově účasti na připravovaném pogromu.

Hamana bychom tedy mohli popsat jako vysokého úředníka – snad velkovezíra v říši krále Achašveroše. Měl velký vliv na samotného krále a dokázal využít svých příležitostí. Jedná se o pečlivě vykreslený typ nepřítele Židů. Byl velice schopný v komunikaci a přesvědčování, ačkoli ne vždy měl racionální a silné argumenty. Zároveň však nevěděl, kdy přestat a neměl se dostatečně na pozoru. Samotná Ester mu přidává několik označení – zlý, nepřítel a utiskovatel Židů. Carruthersová ve svém úvodu ke knize *Esther Through the Centuries* jmenuje několik označení, které dostává Haman od různých autorů – ztělesněná síla zla, ďábel, satan, ... Haman se stal mimo jiné prototypem zlého rádce.⁷²

⁷¹ Srov. Est 8,7.

⁷² Srov. CARRUTHERS, J. *Esther Through the Centuries*, s. 32.

2 Haman v LXX a targumech

V první části této kapitoly se budu věnovat postavě Hamana na základě textu v LXX. Jak jsem nastínil na začátku práce, řecké texty se od masoretského liší. Pro LXX je stěžejních především šest přídavků, které knihu Ester theologizují. Pro mou práci budou klíčové dodatky A, B, E a některé pasáže z dodatků C a F. Ve druhé části se částečně vrátím k MT, tentokrát ovšem tak, jak je uveden v targumech. Pro Ester existují dva targumy, a to *Targum Rišón* a *Targum Šení*. I zde dojde v některých pasážích k posunu interpretace. Na závěr nahlédnu do dalších textů rabínské literatury.

2.1 Haman v LXX

Nyní se jen v krátkosti podívám na jednotlivé přídavky uvedené v LXX. V českém prostředí je pro LXX verzi knihy Ester důležitá monografie *Kniha Ester: v řeckých verzích (septuaginty a alfa-textu)* od Veroniky Černuškové a Petra Chalupy, ovšem jak se později dozvíme, postava Hamana se výrazně neliší. Dodatek A (před začátkem MT) se rozděluje do dvou částí. V první je Mordokaj představen jako významný muž Šúšanského dvora a zdá se mu sen o boji dvou draků. Jako důsledek jejich řevu vyvěre z pramene řeka, která je často ztotožňována s Ester. Druhá část obsahuje odhalení spiknutí dvou mužů proti králi a to by dle textu mělo být důvodem Hamanovy nenávisti vůči Mordokajovi. Přídavek B (za 3,13 MT) je obsáhlý výnos proti Židům, který popisuje Hamanovo protižidovského myšlení.⁷³ Přídavek C (za 4,17 MT) obsahuje modlitby Mordokaje a Ester, kdy Mordokaj prosí o záchranu a zmiňuje důvod nepoklonění se Hamanovi, protože nechce povýšit lidskou slávu nad Boží. Ester se modlí o ochranu a zmiňuje, že být perskou královnou je pro ni zkouška. Přídavek D (za 5,1 MT) rozšiřuje popis přijetí Ester u krále, dále i proměnu králova srdce Božím zásahem. Přídavek E (za 8,12 MT) obsahuje výnos ve prospěch Židů, kde je Haman vylíčen jako původce všeho zla a Mordokaj s Ester jsou vychváleni. Několikrát se objevuje i zmínka o Božím zásahu ve spojitosti s královou spravedlivostí. Přídavek F (za koncem MT) je výkladem Mordokajova snu z přídavku A. Poslední verš dodatku F se označuje jako F II a objasňuje autorství a dataci tohoto textu.⁷⁴ Dodatky A a F tvoří rámec LXX verze knihy Ester.⁷⁵ Pokud bychom se podívali na text v LXX bez přídavků, neobsahoval by výrazné nuance od MT, tedy přídavky jsou tím klíčovým faktorem, který pozměňuje význam LXX od hebrejské verze. Septuagintní verze ztotožňuje krále s Xerxem I.

Jak uvádí Römer, „přídavky A, C, D a F byly přeloženy ze semitského originálu“.⁷⁶ Dle jejich charakteru a důrazu na ortodoxním dodržování pravidel datuje tyto přídavky maximálně do průběhu 2. st. př. n. l. Naopak přídavky B a E byly psány řečtinou a pocházejí pravděpodobně z jiného zdroje, než čtyři přídavky přeložené ze semitského jazyka. Dovětek na konci přídavku F řadí text do období vlády Ptolemaia a Kleopatry, to nám umožňuje datovat LXX verzi do roku 114 př. n. l., nebo do roku 77 př. n. l.⁷⁷ Chalupova datace se mírně odlišuje. Celkově dodatky obsahují zmínky o Bohu – zcela jednoznačný důvod, kdy většina nejen tehdejších pravověrných Židů měla problém, že se v Ester nevyskytuje Bůh. Dále je v částech A12-17, B, D1-12 a E zdůrazněna Mor-

⁷³ Srov. RÖMER, T. et al. *Úvod do Starého zákona*, s. 769.

⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 770.

⁷⁵ Srov. *Kniha Ester: v řeckých verzích (septuaginty a alfa-textu)*, s. 22.

⁷⁶ RÖMER, T. et al. *Úvod do Starého zákona*, s. 771.

⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 772.

dokajova role a odkazuje zřejmě na egyptskou tradici. Naopak části dodatků A1-12, C, F1-10 zdůrazňují postavu Ester a jedná se o jeruzalémskou tradici. Jejich propojení lze odhadovat okolo roku 50 př. n. l.⁷⁸ Kaiser uvádí: „Text LXX spočívá na zpracování zvláštních palestinských textů do egyptské verze.“⁷⁹ Shoduje se tedy s dvěma okruhy přídavků – na loajalitu mezi Židy a cizím králem odkazuje starší egyptská tradice, naopak mladší palestinská tradice je silně teologizující. Odlišuje se ale v dataci, která se dle něho nabízí do 2. pol. 1. st. Text Vulgáty následně navazuje na LXX a oproti LXX kladé přídavky na konec knihy jako dodatky.⁸⁰ Berlinová se u řeckých verzí spíše než otázkou datace a vzniku zabývá rozdíly a shoduje se s názorem doplnění Božího jednání nejen v dodatcích, ale i v samotném textu. Uvádí, že celkově je LXX verze v jiném „tónu“ a například Ester je zde představena v trochu odlišném světle, než v MT.⁸¹

2.1.1 Přídavek A

Úsek A1-11 obsahuje Mordokajův sen o dvou dracích a velké řece. Je zřejmé, že řekou je symbolicky myšlena Ester a dva bojující draci představují Mordokaje a Hamana. Mordokajovi je ovšem sen nejasný, zdá se mu před začátkem všech událostí, a k jeho výkladu dochází zpětně až v dodatku F. Verše A12-17 popisují, jak Mordokaj odhalil spiknutí proti králi a je za to povýšen. To se ovšem nelíbilo Hamanovi, který přemýšlel, jak by Mordokajovi uškodil. V LXX tedy Haman vstupuje do děje již na úplném začátku (v MT až v kapitole 3) a je spojen se spiknutím proti králi. Seeman se pozastavuje u dvou draků, kteří mají znázorňovat Mordokaje a Hamana. Automaticky se nabídne interpretace, že jeden byl dobrý a druhý zlý. Ovšem v textu se mezi draky nerozlišuje, nejsou více specifikovány. Dokonce ani není zmíněno, kdo boj vyvolal – spor a jeho následek tedy způsobili oba dva.⁸²

2.1.2 Přídavek B

Tento přídavek rozšiřuje verše 3,13-14 MT. Jedná se o opis královského výnosu proti Židům. Královským jménem se píše o nastolení míru a o tom, jak moudrý a věrný Haman odhalil národ, který tento mír narušuje svými vlastními pravidly a nedodržováním královských nařízení. Prikazuje se tedy, aby všechny osoby, které označil Haman ve svých listech, byly zabity v jeden den, čtrnáctého dne dvanáctého měsíce. Datum pogromu je zde oproti MT o den posunut. Haman je zde vykreslen jako oddaný zachránce, který pomáhá nastolit mír v celé říši.

2.1.3 Přídavek C

V tomto dodatku najdeme odůvodnění Mordokajova odmítnutí poklony, které se liší od interpretace MT a jako důvod se nabízí dávný historický spor. Naopak LXX nabízí oporu pro druhou možnou interpretaci, tj. z náboženského důvodu. Tomuto tvrzení, i když je nepřímé, nahrává fakt, že spojení „kleknout a klanět se“ se vyskytuje v Tanachu jen na dalších dvou místech (Ž 95,6; 2Pa 29,29) a vyjadřuje projev úcty Bohu Izraele.⁸³

⁷⁸ Srov. CHALUPA, P. *Královna Ester*, s. 74.

⁷⁹ KAISER, O. *Odkaz alexandrijských Židů: úvod do deuterokanonických knih Starého zákona*, s. 74.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 73-75.

⁸¹ Srov. BERLIN, A. *The JSP Bible Commentary: Esther*, s. 1.

⁸² Srov. SEEMAN, CH. *Enter the Dragon: Mordecai as Agonistic Combatant in Greek Esther*, s. 10.

⁸³ Srov. CHALUPA, P. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 86.

2.1.4 Přídavek E

Zde nacházíme protiklad a reakci k přídavku B, konkrétně opis královského nařízení na ochranu Židů. U Hamana zde nalezneme nové označení – Makedonec. Navíc je popsán jako cizí perské krvi. Lidé jsou nabádáni, aby nevykonávali nařízení Hamana, kterého stihl Boží trest – byl pověšen s „celým svým domem“. Naopak Židům se má pomoci, především v den plánovaného pogromu – třináctého dne dvanáctého měsíce. V rámci jednoho textu se tedy liší datum plánovaného pogromu. V Hamanově ediktu to byl den čtrnáctý, v tomto den třináctý.

2.1.5 Rozdílnost mezi MT a LXX

Již víme, že Haman vstupuje do děje na počátku třetí kapitoly a text nám přibližuje jeho rodové určení. V MT se označuje jako Agagovec, ale v LXX toto nenalézáme a dostává přívlastek „Bugajský“. Chalupa píše, že je to pořečtěná forma jednoho epiteta boha Mithry, tedy Haman by byl Mithrovým ctitelem. V tom by mohl být ukryt i důvod, proč se Mordokaj Hamanovi nepoklonil. Viděl v něm totiž představitele nepřátel říše.⁸⁴ Jeho rodové označení je důležité pro možnou interpretaci Mordokajovo odmítnutí poklony. Berlinová to shrnuje následujícím způsobem. Pokud budeme řadit Hamana k Agagovcům, jako důvod se nabízí pradávňý spor. Ale pokud toto označení chybí, udávají řecké verze v dodatku C jako důvod to, že se Mordokaj pokloní jen Bohu a nevyšší člověka nad Boha.⁸⁵

V LXX je Zerešina promluva v 6,13 obohacena o Boží přítomnost, kdy v jejich překladu použila slova, že je s Mordokajem „žijící bůh“.⁸⁶ Zereš tím zdůrazňuje Mordokajův původ a předpovídá Hamanův pád na základě Boží přítomnosti. K verši 7,4 Berlinová uvádí: „Masoretský text používá ‚byli jsme prodáni‘ ve dvou významech, které jsou pečlivě rozlišeny: prodání ke zničení a prodání jako otroci.“⁸⁷ LXX to ale spojuje do „byli jsme prodáni, (...), abychom byli ...“⁸⁸ To v LXX pozměňuje význam královniny promluvy, protože ztotožňuje prodání ke zničení s prodáním k zotročení.

Jak tedy vidíme, u postavy Hamana se verze v LXX a MT neliší nijak znatelně. Rozdílnost mezi oběma verzemi je v celkovém rázu celého vyprávění, kdy LXX verze je více teologizující a zdůrazňující postavy Mordokaje a Ester. Haman se i v LXX verzi vyjevuje jako sebestředný, nenasytný a krvelačný nepřítel Židů. Kristin de Troyerová upozorňuje na fakt, že LXX kříží cesty Hamana a Mordokaje již na začátku textu a spojuje ho s dvěma eunuchy, kteří chtěli zabít krále.⁸⁹

2.2 Haman v targumech

Targumem se myslí překlad jednotlivých částí Tanachu do aramejského jazyka, který má ovšem své charakteristické rysy. Nemůžeme ho označit za doslovný, ale ani jako za parafrázující. Dle Fleshera a Chiltona se targumem rozumí překlad, který kombinuje vysokou doslovnost původního textu a hladce napojený dodatečný materiál, který se v původním textu neobjevuje (nejde tak jednoduše o parafrázi).⁹⁰ Vysokou míru do-

⁸⁴ Srov. CHALUPA, P. *Královna Ester*, s. 68.

⁸⁵ Srov. BERLIN, A. *The JSP Bible Commentary: Esther*, s. 33-35.

⁸⁶ Srov. CHALUPA, P. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*, s. 129.

⁸⁷ BERLIN, A. *The JSP Bible Commentary: Esther*, s. 66.

⁸⁸ Srov. tamtéž.

⁸⁹ Srov. CRAWFORD, W. S., GREENSPOON, J. L., et al. *The Book of Esther in Modern Research*, s. 44.

⁹⁰ Srov. FLESHER, V. M. P., CHILTON, B. *The Targums: A Critical Introduction*, s. 22.

slovnosti odůvodňují tito autoři skutečností, že hebrejščina a aramejščina jsou si blízkými jazyky a hlavní snahou je reprodukovat podobu originálu, až posléze původní význam.⁹¹ To znamená, že targum obsahuje velmi doslovný překlad, který je ale obohacen o nové pasáže, který text nijak nenarušují a často ozřejmují (či pozměňují) interpretaci jednotlivých pasáží. *Targum Rišón* řeší problémy *Ester* – doplňuje Boží jednání, vkládá modlitby, zdůrazňuje židovské náboženské praktiky a propojuje příběh s historií lidu Izraele. Od hlavní dějové linky MT se ovšem v mnohém neliší. Naopak *Targum Šeni* mnohem více rozpracovává dějovou linku a dá se říci, že v sobě nese i další příběhy a není zcela jasné, zda splňuje kritéria pro targum.⁹² Primárně se budu zabývat *Targumem Rišón*, konkrétně z edice *Targums English*, pro srovnání nahlédnu i do *Targumu Šeni*.⁹³

2.2.1 Targum Rišón

Oproti MT se Haman zmiňuje v targumu již v 1,16, kdy je ztotožněn s Memuchanem.⁹⁴ Následně je rozšířen verš 3,1 o rozhovor mezi „atributem spravedlnosti“ a Pánem světa. „Atribut spravedlnosti“ říká, že Haman vystoupil ze Šúšanu do Jeruzaléma, aby zastavil stavbu Chrámu, a jmenuje jeho rodové určení. Pán světa odpovídá: „Není přede mnou žádné potěšení zničit ho ze světa, protože až dosud nebyla ve světě známa jeho pravá identita. Nechte ho, dokud nebude povýšen a nebude známý lidem. Potom na něm bude vymáhána pomsta za všechnu tíseň, kterou on a jeho otcové způsobili domu Izraele.“⁹⁵ Targum tedy spojuje dění v Šúšanu a Jeruzalémě tím, že Haman zastavil stavbu Chrámu. To pro Židy jistě znamená velký problém a Hamanova postava tím utrpí další rány. Následně můžeme text interpretovat podobně jako v midraši, kdy se Haman stává „dobytkem chovaným na porážku“. Targumista ovšem přidává, že ponese hříchy nejen své, ale i svých otců, a dochází tím k přímé spojitosti s hříchy Amálekovců. Ve 3,2 se přidává socha, kterou měl Haman na své hrudi.⁹⁶ Opět tedy dochází ke shodě s některými midrašickými výklady, kdy si Haman připevnil modlu a klanění se mu znamenalo modloslužbu.

Haman chtěl vyvraždit celý národ Mordokajův, tedy všechny Židy, ale v MT nevíme, z jakého důvodu. To rozebírá targum, který ukazuje na to, že se dozvěděl o Mordokajově původu: „(...) Mordokaj pochází od Jákoba – který odňal od jeho dědy Ezaua prvorozenectví a požehnání (...).“⁹⁷ Vidíme tedy, že targum s jistotou označuje boj mezi Hamanem a Mordokajem jako pokračování sporu mezi jejich předky – Ezauem a Jákobem.

Targum rozsáhle popisuje Hamanovo metání losu v 3,7, kdy popisuje každý den, potažmo měsíc, na který los padl a odůvodňuje, proč je to nevhodné (slavení svátku, záchrana, ...). Následná Hamanova promluva ke králi, kdy obviňuje „jeden národ“, je mírně poupravena – „nejedí naše jídlo a nepijí naše víno, nedodržují naše festivalové

⁹¹ Srov. FLESHER, V. M. P., CHILTON, B. *The Targums: A Critical Introduction*, s. 22.

⁹² Srov. tamtéž, s. 246-251.

⁹³ Významný překlad a komentář nabízí Beate Egoová (*1958), na kterou se odkazují např. Flesher s Chiltonem.

⁹⁴ Srov. *Esther Rishon* 1,16.

⁹⁵ Tamtéž, 3,1. (There is no pleasure before Me to destroy him from the world, for until now his true identity has not been known in the world. Leave him until he is exalted and becomes known to the peoples. Then afterward, vengeance will be exacted from him for all of the distress that he and his fathers caused to the house of Israel.)

⁹⁶ Srov. tamtéž, 3,2.

⁹⁷ Tamtéž, 3,6. (...Mordecai came from Jacob—who took away from his grandfather Esau the birthright and the blessing...)

dny“.⁹⁸ Hamanova promluva v targumu obsahuje větší počet argumentů, aby král souhlasil s Hamanovým plánem, který se popisuje v dalším verši. Haman dochází k sumě deset tisíc talentů stříbra skrze počty za předky, na to ale reaguje Pán světa: „Nemáte pravomoc je kupovat a Achašveroš nemá pravomoc je prodávat.“⁹⁹

Čtvrtá kapitola popisuje rozhovor mezi Mordokajem a Ester prostřednictvím Hatáka, královského eunuchy, který sděloval jednotlivá slova obou kladných hrdinů. Podle targumu Haman zjistil, že je Haták jejich prostředníkem a rozhodl se ho zabít.¹⁰⁰ Haták je zároveň ztotožněn s prorokem Danielelem.¹⁰¹

V 5,1 se Ester připravuje na vstup ke králi a modlí se. V její řeči zmiňuje i Hamanovu dceru, kterou chtěl její otec provdat za krále. Následně prosí o to, aby její národ byl ochráněn před zlým Hamanem, a podrobně vyjmenovává jeho rodokmen – „syn Hamadetův, syn Anův, syn Hippolytův, syn Diosův, syn Piochův, syn Hamdanův, syn Tilyonův, syn Ethnimův, syn Haddósův, syn Shegarův, syn Parmaštův, syn Vaizatův, syn Agagův, syn Sumkarův, syn Amálekův, syn Elífazův, syn ničemného Ezaua.“¹⁰² Když Haman potká Mordokaje při návratu z první hostiny, Mordokaj ani nepovstává, ale ukazuje mu svou nohu jako doklad o koupi Hamana za bochník chleba.¹⁰³ To odkazuje na jednu možnou interpretaci, že Haman byl dříve Mordokajovým otrokem. Haman následně svolává všechny své blízké, mezi nimi i svou dceru Tatnaj. Poté vypočítává své úspěchy, a když zmiňuje syny, targum upřesňuje jejich počet – celkově jich bylo 208, deset z nich bylo generály nad provinciemi a jeden další byl královským písařem.¹⁰⁴ Zereš jmenuje různé situace, ze kterých byli Židé zachráněni, ale dále uvádí, že ještě nikdo nebyl odsouzen k oběšení a následně zachráněn. Proto radí Hamanovi, aby udělal pro Mordokaje kůl.¹⁰⁵

V šesté kapitole dochází k situaci, kdy Haman odpovídá Achašverošovi, jak by mělo být zacházeno s člověkem, kterému chce král vzdát poctu. Targum se oproti MT v mnohém neliší. Specifikuje ale královské roucho, kdy Haman chce to, které měl na sobě král v den korunovace.¹⁰⁶ Může to být narážka na to, že Haman opravdu cílí na královský trůn, a kdyby se oné pocty dostalo jemu (jak si chvíli myslel), mohlo by to pro něho znamenat symbolické převzetí vlády nad Perskou říší. Král ho ovšem překvapí informací, že královskou poctu má vzdát Haman Mordokajovi. Haman se ale snaží této situaci vyhnout a hraje před králem, že neví, o kterého Mordokaje se jedná, a zakončuje to „prosbou“: „Prosím tě, zabij mne a nevydávej proti mně toto nařízení.“¹⁰⁷ Haman se v targumu mnohem více brání potupě, která jej očekává. Když provázel Mordokaje kolem svého domu, „jeho dcera Shelahtevat se podívala ze střechy dolů a domnívala se, že muž, který šel po cestě, byl Mordokaj, a muž, který jel na koni, byl její otec. Vzala hrnec s výkaly a hodila mu ho na hlavu. Zvedl hlavu a řekl jí: ‚Taky mě zahanbíš, má

⁹⁸ Srov. Esther Rishon 3,8.

⁹⁹ Tamtéž, 3,9. (You do not have authority to buy them, and Ahasuerus does not have authority to sell them.)

¹⁰⁰ Srov. tamtéž, 4,11-12.

¹⁰¹ Srov. tamtéž, 4,5.

¹⁰² Tamtéž, 5,1. (son of Hammedatha, son of Anah, son of Hippolytus, son of Diosus, son of Piochos, son of Hamdan, son of Tilyon, son of Ethnimos, son of Haddosos, son of Shegar, son of Parmashta, son of Vaizatha, son of Agag, son of Sumkar, son of Amalek, son of Eliphaz, son of wicked Esau.) Ne všechna jména jsou v kánonu doložena.

¹⁰³ Srov. tamtéž, 5,9.

¹⁰⁴ Srov. tamtéž, 5,10-11.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, 5,14.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž, 6,8.

¹⁰⁷ Tamtéž, 6,10. (I beseech you, slay me and do not decree against me this edict.)

dcero.¹⁰⁸ Vzápětí spadla ze střechy a zemřela trápením.“¹⁰⁸ Opět tu máme situaci popsanou podobně, jako v midraších, ovšem s dalšími přídávky. Hamanova dcera zde má jméno a je to již jeho druhá pojmenovaná dcera v targumickém příběhu. V MT se žádná jeho dcera nevyskytuje, a nyní se dozvídáme již o druhé. Zajímavý je i důvod její smrti – trápení, pravděpodobně z toho, že zahanbila svého otce. Když poté Haman odcházel do svého domu, „truchlil nad svou dcerou a měl přikrytou hlavu jako ten, kdo truchlí pro svou hanbu a svou potupu.“¹⁰⁹ Targum zcela jasně nachází důvod Hamanova pokrytí hlavy – hanba a potupa. Haman se od svých bližních nedočkává útěchy, ale varování. Zereš zajímavě používá spojení „ze semene spravedlivých“, jako by si uvědomila, s kým mají dočinění a jakou má celý národ historii. Tu následně vyjmenovává a zmiňuje různé příklady židovských „triumfů“.¹¹⁰

Královnino obvinění Hamana v 7,6 je v targumu obsáhlejší. Ester králi sděluje, že ho chtěl Haman v noci zabít, vzít mu královský majestát a také mu říká, že se snažil oběsit Mordokaje.¹¹¹ O převzetí královské moci jsem předjímal již v předchozích interpretacích, ale objevuje se zde informace, že chtěl Haman krále v noci zabít. Z textu není patrné, kdy se o to měl pokusit. Zároveň se Achašveroš dozvídá o plánu pověsit Mordokaje již nyní, naproti tomu v MT se to dozvídá až od Charbony v 7,9. Král odešel do zahrady, protože viděl, jak „deset andělů, kteří se podobali deseti synům Hamanovým, kácelo stromy v zahradě.“¹¹² Když se poté Achašveroš vrátil ze zahrady, Hamana postrčil anděl Gabriel. Hamanova tvář následně byla pokryta hanbou (MT neuvádí, co znamená pokrytí hlavy).¹¹³ Na stejné tyči, jako Haman, bylo pověšeno i jeho deset synů, ale targum uvádí výčet pouze osmi z nich (oproti MT chybí Dalfón a Arídat). Dále targum rozvádí osud i dalších synů – 70 jich uprchlo společně se Zereš a stali se z nich žebráci, syn-písař byl zabit mečem a dalších 108 zemřelo při masakru v Šúšanu.¹¹⁴ Dohromady se tedy jedná o výčet 199 (197) Hamanových synů z celkového počtu 208. Víme také o jedné dceři (Shelahtevat), která zemřela po pádu ze střechy, ale o osudu další (Tatnaj) nevíme nic. Targum dále uvádí, že byli vyvražďeni všichni Amálekovci.

2.2.2 Targum Šení

Stejně jako v předchozím targumu, i zde nacházíme podrobnější Hamanův rodokmen, ovšem na jiném místě a některá jména se také liší.¹¹⁵ V MT se podrobnější rodokmen nedozvíme vůbec, v prvním targumu ve verši 5,1 a v tomto ve verši 3,1. Také tento targum značně rozšiřuje Hamanova obvinění vůči Židům. Haman uvádí, že Židé na ostatní koukají jako na něco nečistého. Dále jsou jeho obvinění namířena především na náboženské praktiky – svátky a s nimi spojené volno, obřízka, modlitba, návštěva synagogy, ...¹¹⁶ S prvním targumem se shoduje v rozsáhlé promluvě Hamanovy ženy,

¹⁰⁸ Esther Rishon 6,11. (Shelahtevat his daughter looked down from the roof, and she supposed that the man who walked on the road was Mordechai and that the man who rode on the horse was her father. She took the pot of excrement and threw it upon his head. He raised his head and said to her, “You also shame me, my daughter.” Immediately, she fell from the roof and died from anguish.)

¹⁰⁹ Tamtéž, 6,12. (...mourning over his daughter and having his head covered as one who mourns because of his shame and his disgrace.)

¹¹⁰ Srov. tamtéž, 6,13.

¹¹¹ Srov. tamtéž, 7,6.

¹¹² Tamtéž, 7,7. (...ten angels, who resembled the ten sons of Haman, were felling trees that were in the garden.)

¹¹³ Srov. tamtéž, 7,8.

¹¹⁴ Srov. tamtéž, 9,14.

¹¹⁵ Srov. EGO, B. *Targum Sheni zu Ester*, 3,1.

¹¹⁶ Srov. EGO, B. *Targum Sheni zu Ester*, 3,8.

která zdůrazňuje různé situace, ze kterých Židé byli zachráněni, a doporučuje mu smrt oběšením.¹¹⁷

Výrazně se ale liší ve verši 6,1, kdy MT i TarEst1 uvádí jen královu nespavost. Zde se dočteme o nespavosti všech hlavních postav, nespavost Achašveroše se specifikuje – má sen a přemýšlí, zda pozvání Hamana na hostinu neznamená, že jsou proti němu Haman a Ester spiknutí.¹¹⁸ Podobnou interpretaci nabízí některé midraše, které vidí v pozvání Hamana záměr královny, jak vzbudit u krále žárlivost vůči Hamanovi. Když Haman poté vyjmenovává královi, jak by měla být vzdána pocta, vzpomíná si Achašveroš na svůj sen a na Hamana více naléhá, aby vzdal královskou poctu Mordokajovi. Následně, stejně jako v TarEst1, se zde ukazuje obsáhlá rozmluva mezi králem a Hamanem, kdy nejprve Haman říká, že neví, o jakého Mordokaje se jedná, následně ho označuje jako nepřítele svého i svých otců a poctu mu vzdát nechce. Král je ale neoblomný a naopak ještě přidává úkony, které má Haman vykonat. Stejně jako v midraších musí Haman Mordokaje umýt a ostříhat mu vlasy, ale nevystupuje zde žádná jeho dcera.¹¹⁹ Když se Hamanův osud zpečetí, Achašveroš pověřuje oběšením Hamana jednoho konkrétního člověka – Mordokaje.¹²⁰ Když bylo pověšeno i deset Hamanových synů, na rozdíl od prvního targumu je zde poskytnut výčet všech deseti.¹²¹

2.3 Haman v dalších spisech

Existuje celá řada dalších spisů, které se věnují knize Ester. Konkrétně se jedná o dva talmudy – Babylonský a Palestinský, midraše (např. *Ester Rabba*) a komentáře (např. od Rašiho, Ibn Ezry), atd. Zaměřím se na *Midrash Rabbah*, *Legends of the Jews*, článek *Aggadah and Anti-Semitism: The Midrashim to Esther 3:8*, Babylonský talmud, a v nich na postavu Hamana.

2.3.1 Midraš Raba

Tento midraš je členěn do deseti kapitol, které ale neodpovídají deseti kapitolám MT.¹²² „Cílem midraše je zjevně poskytnout Židům útěchu v době pronásledování tím, že ukáže, jak Židé z Persie prošli podobným utrpením a byli vysvobozeni.“¹²³ Mimochodem se v tomto midraši dočítáme o tom, že Mordokaj měl sen, který dokonce vyprávěl Ester, když byla malá.¹²⁴ Nabízí se tedy, že autor tohoto midraše byl ovlivněn i některou z řeckých verzí.

Hamanovo povýšení v 3,1 nebylo z nezištných důvodů – král ho vyvýšil nad všechna knížata, aby jeho pád byl ještě větší. Midraš to srovnává s tím, když se zvíře vykrmuje ne pro jeho dobro, ale pro zabití.¹²⁵ Další možnou interpretací může být to, že kdo ukázal pád Bigtana a Tereše (dva spiklenci proti králi) a jejich trest, ukáže i pád Hamana a jeho trest. Tak, jako kdo ukázal tresty těch nahoře, ukázal i těch dole.¹²⁶ Zde

¹¹⁷ Srov. tamtéž, 5,14.

¹¹⁸ Srov. tamtéž, 6,1.

¹¹⁹ Srov. tamtéž, 6,9-11.

¹²⁰ Srov. tamtéž, 7,10.

¹²¹ Srov. tamtéž, 9,14.

¹²² Srov. *Midrash Rabbah: Esther*, s. vii.

¹²³ Tamtéž. (The object of the Midrash is obviously to afford comfort to the Jews in a time of persecution by showing how the Jews of Persia had undergone similar suffering and had been delivered.)

¹²⁴ Viz tamtéž, např. s. 106 – zmínka o snu.

¹²⁵ Srov. tamtéž, s. 80.

¹²⁶ Srov. *Midrash Rabbah: Esther*, s. 81.

se na první pohled může zdát, že to nekoresponduje s MT, kdy spiklence odhalil Mordokaj, ale Hamana před králem odhalila Ester. Musíme si ovšem uvědomit, že i spiknutí před králem odhalila Ester, ne samotný Mordokaj. Pokud bychom ale brali Ester a Mordokaje v tomto případě jako „jedno“, odhalili spiklence a později i Hamana. Midraš se několikrát zmiňuje i o tom, že Haman měl na svých prsou připevněnou modlu, tedy všichni, kdo se mu klaněli, byli prakticky modloslužebníci.

Když se Haman rozhodl zničit celý národ, přemýšlel, jak toho dosáhne. Vzal si na pomoc los, kterým chtěl určit vhodný den k jeho plánu. Dle midraše na to odpověděl Duch svatý a řekl, že Hamanův los bude losován k jeho oběšení.¹²⁷ V 3,8 Haman udává králi argumenty, kvůli kterým chce s Židy skoncovat. Mimo jiné jim vytýká dodržování šabatu a všech jejich svátků. Midraš tuto pasáž rozšiřuje na dialog, kdy král odpovídá, že tak Židům přikazuje jejich zákon. Haman dále pokračuje, protože naopak nedodržují královská nařízení, zejména slavení perských svátků. Zde midraš zaměňuje krále za Krále, který reaguje: „Ubožáku, vrháš zlé oko na jejich svátky. Uzři, svrhnou tě před nimi a oni budou slavit další svátek pro tvůj pád, totiž dny Purim.“¹²⁸ Existuje ale samozřejmě i jiná varianta, podle které Achašveroš Hamanův návrh odmítal a upozorňoval Hamana na to, že Židy nemůže přemoci, protože je s nimi jejich Bůh. Odkazoval i na předchozí krále, kteří se snažili o to samé, ale nakonec právě oni byli poraženi.¹²⁹ Achašveroš si tedy byl vědom, o jakém národu jeho ministr pojednává a proti komu hodlá bojovat. Haman byl ovšem neodbytný, neustále se snažil krále přesvědčit. Ten nakonec mírně povolil a odkázal se na mudrce, za kterými se šli poradit. Ti s ním zpočátku také nesouhlasili, Haman ale obratně reagoval: „Bůh, který utopil faraona v moři a vykonal pro Izrael zázraky a mocné činy, o nichž jste slyšeli, je nyní starý a nemůže nic dělat, protože Nebukadnezar vystoupil, zničil Jeho dům a spálil Jeho chrám a zajal Izrael a rozptýlil je mezi národy. Kde je jeho síla?“¹³⁰ Mudrci se tímto nechali přesvědčit a napsali dopisy. V nich se o Hamanovi píše, že je to cizinec, ale královského rodu, z rodu Amálekovců a jedná se o jednoho z nejvýznamnějších mužů.¹³¹ Další interpretací budiž Hamanův chytrý plán, jak přimět Židy ke hříchu. Řekl králi, aby uspořádal hostinu pro Židy a pozval tam nevěstky. Tak se i stalo a Židé se opili a chovali se špatně. Toho využil satan a okamžitě se obrátil na Hospodina s dotazem, proč je pořád nakloněn tomuto národu, který se od něho odvrací.¹³²

Ve verši Est 3,12 sepisují královští písaři edikt, který obsahuje vše, co Haman přikázal. Jak uvádí midraš, přikázal to Haman, ne Bůh. Ten přikázal, aby se rozkaz vyhubit všechny Židy otočil proti Hamanovi. Na základě textu víme, že se tak i stalo, protože Haman byl zabit a společně s ním i jeho synové.¹³³

V 5,14 MT Hamanovi radí jeho žena, aby vyhotovil kůl, na kterém Mordokaje oběsí. Midraš přichází s rozšířením Zerešiny promluvy. Ta Hamana upozorňovala na Mordokajův původ a radila mu, že musí vymyslet něco, co nikdo z jeho národa ještě nezažil. Zereš následně vyjmenovala celou řadu situací, kdy byli Židé zachráněni a přišla i

¹²⁷ Srov. tamtéž, s. 86.

¹²⁸ Tamtéž, s. 91. (Wretch, you cast an evil eye on their festivals. Behold, I will overthrow you before them, and they will observe an additional festival for your downfall, namely, the days of Purim.)

¹²⁹ Srov. tamtéž, s. 92.

¹³⁰ Tamtéž, s. 93. (The God who drowned Pharaoh in the sea and performed for Israel the wonders and mighty deeds of which you have heard is now old and cannot do anything, since Nebuchadnezzar has ere this gone up and destroyed His house and burnt His temple and taken Israel captive and scattered them among the nations.)

¹³¹ Srov. tamtéž.

¹³² Srov. tamtéž, s. 97.

¹³³ Srov. tamtéž, s. 100.

s řešením: „Pověste ho proto na šibenici, protože jsme nenašli nikoho z jeho lidu, kdo by z tohoto byl vysvobozen“.¹³⁴ Midraš dále rozebírá výběr stromů. Hospodin svolal všechny stromy a ptal se jich, který se obětuje. Volba padla na trn a tak byl vyhotoven kůl.¹³⁵ Haman se před ním měřil, když zazněl *Bath kol* (Boží hlas): „Pro tebe je ten strom vhodný: ten strom je pro tebe připraven od počátku světa“.¹³⁶ Midraš odkazuje na Gen 3,11. Zde se Hospodin ptá Adama, zda nejedl „ze stromu“ – *hamin ha-ec*, což by mohlo znamenat „Haman, ten strom“.

Midraš celkem vtipně rozvíjí situaci z verše 6,11 MT, kdy se Mordokajovi dostalo královské pocty z rukou Hamana. Oproti MT se zde uvádí, jak Mordokaj oponoval, že si nemůže obléknout královské roucho neumytý, ale nemohl najít nikoho, kdo by ho umyl, a tak to vykonal Haman. Stejný postup následoval i u nasazení koruny, kdy se chtěl Mordokaj ostříhat. Když měl poté nasednout na koně, řekl, že je starý a Haman se musel sklonit, aby po jeho zádech Mordokaj mohl vylézt na koně.¹³⁷ Midraš ještě přichází s interpretací samotné projížďky, kdy Haman provolává, že „takto se jedná s mužem, kterému chce král vzdát poctu“. Z textu víme pouze o deseti Hamanových synech, midraš zde ale přichází s postavou jeho dcery, která se chtěla z okna podívat na to, jak oběsí Mordokaje, namísto toho se jí dostalo pohledu na to, jak je její otec zostuzen. Když to viděla, vyskočila z okna a zabila se. Tedy pro Hamana to mělo ještě větší negativní dopad. Dle 6,12 MT se Haman vracel domů „zarmoucený a se zakrytou hlavou“. V kapitole 1.2 jsem uváděl, že interpretace není jistá a midraš nám nabízí možnou interpretaci na základě výše popsaných událostí. Zarmoucený byl Haman kvůli smrti své dcery a zakrytá hlava značí zahanbení, protože musel vykonat podřadné úkony (umýt Mordokaje, ...).¹³⁸

V tomto midraši je ještě více zdůrazněno, že byl Haman židovským nepřitelem. Jeho pád zde byl zveličen (např. sebevražda jeho dcery) a v několika zmínkách i často předpovězen (např. strom, ze kterého byl vyhotoven kůl). Například i Berlinová uvádí, že v midraších často dochází k zveličování a fantazírování a jako příklad udává právě mnohem větší potupu při vzdávání královské pocty.¹³⁹

2.3.2 Midraš *Legends of the Jews*

Jako druhý midraš jsem vybral *Legends of the Jews*, který nám nabídne novodobější pohled, konkrétně z počátku 20. století. Jedná se o jakýsi souhrn několika různých midrašů. Haman je zde mimo jiné i přímo označen za potomka Ezaua.¹⁴⁰ Tedy spor mezi pokoleními Hamana a Mordokaje se vede až k Jákobovi a Ezauzovi. Následně je Haman vykreslen jako přítel Achašveroše a ztotožněn s Memuchanem.¹⁴¹

S předchozím midrašem zde dochází ke shodě v situaci, kdy Haman nechal připravit necudnou hostinu pro Židy, aby je přiměl k hříšnému jednání a odklonění Hospodina od jeho lidu.¹⁴² Domnívám se, že je zde Hamanova vina přenesena více i na krále Achašveroše, který byl také kontroverzní postavou – někdo ho považuje za snadno

¹³⁴ *Midrash Rabbah: Esther*, s. 110. (Hang him therefore on a gallows, for we have not found one of his people who was delivered from that.)

¹³⁵ Srov. tamtéž, s. 111-112.

¹³⁶ Tamtéž, s. 112.

¹³⁷ Srov. tamtéž, s. 116-117.

¹³⁸ Srov. tamtéž, s. 118.

¹³⁹ Srov. BERLIN, A. *The JSP Bible Commentary: Esther*, s. liv.

¹⁴⁰ Srov. GINZBERG, L. *Legends of the Jews*, 1:6.

¹⁴¹ Srov. tamtéž, 4:12:43.

¹⁴² Srov. GINZBERG, L. *Legends of the Jews*, 4:12:18.

ovlivnitelného, jiní zase za nepřítele, který nenáviděl Židy ne o mnoho méně než Haman. Midraš zde dokonce propojuje Šúšan a Jeruzalém, když jako důvod královny protižidovské snahy uvádí to, že nesympatizoval s obnovou Chrámu, kterou by Mordokaj jistě chtěl.¹⁴³ Uvádí se zde i další možný důvod Hamanovy nenávisti, kdy po zavržení Vaši chtěl provdat svou dceru s králem. To se však nestalo a na její místo se dostala Ester.¹⁴⁴ Když bylo nařízeno, aby se všichni klaněli Hamanovi, připevnil si na svůj oděv obraz modly tak, aby klanění mělo modlářský charakter. To bylo následně důvodem, proč se Mordokaj neklaněl.¹⁴⁵ Dále uvádí další možnost, proč Haman nenáviděl Mordokaje a celý jeho národ. Popisuje se zde příběh, kdy Haman a Mordokaj veleli královským jednotkám při „válce“, ale Haman špatně nakládal se zásobami a dostal sebe i svou jednotku do ohrožení. Prosil Mordokaje o pomoc, protože věděl, že jejich předci byli Ezau a Jákob, bratři. Mordokaj ale nesvolil a finálním řešením bylo to, že Haman prodal sebe i svůj rod Mordokajovi do otroctví. Na důkaz si to nechal vytetovat na svou nohu. Je zde i narážka na oběšení, kdy v případě Hamanovi neposlušnosti vůči Mordokajovi má být oběšen.¹⁴⁶ To znamená, že Haman již dávno před svým jmenováním v 3,1 MT věděl o původu Mordokaje, potažmo i Ester. Nabízí se tedy logické vyústění, proč Haman usiloval o vyhlazení všech Židů. Zaprvé, aby se tato informace nedostala ke králi, zadruhé, aby jeho pokolení nemuselo být zotročeno.

Dochází zde ke shodě s *Midrash Rabbah* i v Boží promluvě k Hamanovi po vyhotovení kříže (v předchozím midraši kůlu), kdy se ozve, že je to dobré pro utiskovatele Hamana.¹⁴⁷ Když se Haman dozvídá, že má vykonat královskou poctu Mordokajovi, snaží se to změnit. Nejprve hraje, že neví, o koho jde a kde ho najít, posléze přichází s jinými návrhy místo vzdání pocty (např. peníze), ale není mu to nic platné. Když přichází k Mordokajovi, popisuje tento midraš situaci stejně jako targum – umytí, ostříhání, nasednutí na koně i dcera vrhající výkaly.¹⁴⁸ Mordokaj byl nakonec i tím, kdo oběsil Hamana.¹⁴⁹

2.3.3 Midraše k verši 3,8

Haman v tomto verši MT udává tři argumenty proti židovskému národu. Jak uvádí Joshua Berman (*1964), pravděpodobně se jedná o první případ v historii, kdy Židé byli napadeni kvůli svým zákonům a zvyklostem.¹⁵⁰ Tato Hamanova promluva byla v řadě dalších textů poupravena, ale Berman nachází vždy jedno dominantní téma, které Haman kritizuje – zvyky a dodržování svátků. S *Midrash Rabbah* se shoduje ve vyjmenování jednotlivých svátků.¹⁵¹ Židé dodržují šabat a celkem velký počet dalších svátků. Během celého roku to dá dohromady velký počet dnů, kdy Židé nepracují a to byl ekonomický aspekt Hamanovy argumentace. Midraš *Abba Guryon* zesiluje tento aspekt a přidává k Hamanově kritice další prvek – když chtěl s Židy někdo obchodovat, nemohl, protože skoro vždy měli zavřené obchody.¹⁵² V midraši *Panim Aherim* se naopak Hamanova kritika soustředí na židovskou liturgii, konkrétně na čtení Tóry. Zde se opa-

¹⁴³ Srov. tamtéž, 4:12:89-91; 4:12:147.

¹⁴⁴ Srov. tamtéž, 14:12:92.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž, 14:12:95.

¹⁴⁶ Srov. tamtéž, 14:12:101-103.

¹⁴⁷ Srov. tamtéž, 14:12:192.

¹⁴⁸ Srov. tamtéž, 14:12:203-229.

¹⁴⁹ Srov. tamtéž, 14:12:233.

¹⁵⁰ Srov. BERMAN, J. *Aggadah and Anti-Semitism: The Midrashim to Esther 3:8*, s. 185.

¹⁵¹ Srov. tamtéž, s. 187.

¹⁵² Srov. BERMAN, J. *Aggadah and Anti-Semitism*, s. 187.

kuje motiv, kdy se Židé modlí, děkují za pomoc a říkají „kěz oslabíš své nepřátele“. To bylo interpretováno jako snaha o „útok“ na obyvatele celé říše a proti samotnému králi.¹⁵³

Berman tedy porovnal tuto pasáž v jednotlivých midraších a ukázal odlišné interpretace Hamanovy kritiky vůči Židům – odlišnost, dodržování vlastních pravidel, ekonomický aspekt, „útok“ proti říši. Ve svém srovnání uvádí, že „Hamanův měnicí se hlas lze slyšet jako ozvěnu zkoušek a soužení, kterým čelí různé židovské komunity“.¹⁵⁴ Tedy každá interpretace je ovlivněna dobou vzniku a tím, s jakými problémy se v té době Židé potýkali. Berman v další fázi vypichuje několik příkladů z nežidovského prostředí a srovnává to s odlišností jednotlivých výkladů pasáže 3,8. Vzhledem ke složitosti datace jednotlivých midrašů přiznává, že nemůže ztotožnit jednotlivé interpretace s konkrétními námitkami „mimožidovského světa“ v dějinách. Jistě ale může dojít k závěru, že jednotlivé midraše reagují na trend okolního světa v časové a lokální perspektivě.¹⁵⁵ De facto se stejnými situacemi se setkáváme u všech kanonických knih i v současnosti, kdy naše porozumění je silně ovlivněno dobou, ve které žijeme a často i neznalostí tehdejší doby a místa, kde se děj odehrává. To pak může mít za následek nejednoznačnost výkladu, nebo dokonce i špatnou interpretaci původního textu.

2.3.4 *Megillah* – Babylonský talmud

Bohaté zmínky o Hamanovi se dočítáme i v traktátu *Megila* (svitek) v Babylonském talmudu, který obsahuje midrašický výklad celé knihy Ester.¹⁵⁶

V 1,14 MT je vyjmenováno sedm královských rádců a mezi nimi jako poslední Memuchan. Ten následně v 1,16 promlouvá. Talmud ztotožňuje Hamana s Memuchanem, protože byl připraven židovskému lidu způsobit neštěstí. Pro sloveso „připraven“ je užít výraz *muchan* (מוֹכָן), který se nápadně podobá jménu Memuchan (מִמּוֹכָן).¹⁵⁷ Talmud nedává celou vinu za chystaný pogrom a utiskování Židů jen Hamanovi, ale i Saulovi za to, že nezabil Agaga a zapříčinil tak pokračování rodu Amálekoviců.¹⁵⁸ Dále vinu ale přenáší i na krále, který se pravděpodobně Židů chtěl zbavit také a Haman ho „předběhl“ s tímto nápadem, proto mu přenechal peníze, které původně Haman sliboval králi.¹⁵⁹ Rozebírá se zde i Hamanovo metání losu. Haman se zaradoval, když los padl na měsíc adar, protože věděl, že v tomto měsíci zemřel Mojžíš a viděl v tom vhodný čas, kdy zničit všechny Židy. Ale nevěděl, že v tomtéž měsíci se Mojžíš i narodil a je to pro Židy tedy i čas radosti.¹⁶⁰ Ve 3,8 MT Haman udává ve svých obviněních odpovědi prakticky na všechny námitky, které by král proti vyvraždění národa mohl mít. Například se bál, že bude pustá část jeho země, když vyhyne jeden celý národ – ale Židé jsou rozptýleni ve všech provinciích mezi ostatními národy, tedy král prakticky nic neztratí.¹⁶¹ Talmud se pozastavuje i nad počtem Hamanových synů. V MT se Haman pyšní svými syny, ale blíže je nespecifikuje, posléze se dozvíme, že deset jich

¹⁵³ Srov. tamtéž, s. 188.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 189. (Haman's changing voice can be heard as an echo of the trials and tribulations faced by different communities of Jews.)

¹⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 191.

¹⁵⁶ Srov. BERLIN, A. *The JSP Bible Commentary: Esther*, s. liii.

¹⁵⁷ Srov. *Megillah*, 12b:11.

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, 13a:1.

¹⁵⁹ Srov. tamtéž, 14a:2.

¹⁶⁰ Srov. tamtéž, 13b:15.

¹⁶¹ Srov. tamtéž, 13b:18.

bylo oběšeno. *Megillah* nabízí například počet třicet, kdy deset synů zemřelo v dětství, deset jich bylo oběšeno a deset jich přežilo, ale muselo žebrať.¹⁶²

V talmudu je vyobrazena situace, kdy Haman přichází k Mordokajovi, aby mu vzdal poctu, jak mu nařídil král. V jejich rozmluvě Mordokaj uvádí, že si dříve koupil Hamana za otroka. Dále se popisuje situace, kdy se Mordokaj chce umýt a ostříhat vlasy tak, jako tomu je v *Midrash Rabbah*. Objevují se zde ale nuance – všechny lázně a holičství nechala Ester uzavřít, proto vše musel vykonat Haman. Navíc Mordokaj připomíná Hamanovi mládí, kdy Haman dělal holiče. Stejně jako v midraši se i zde objevuje Hamanova dcera při provázení Mordokaje. Zde je ale situace vylíčena jinak. Hamanova dcera myslela, že na koni jede její otec a ten, kdo ho provází, musí být Mordokaj. Vzala kýbl plný výkalů a hodila to na hlavu svého otce v domněnku, že je to Mordokaj. Když ale Haman zvedl svou hlavu, zjistila, že to je její otec a v zoufalství spadla ze střechy a zabila se. Když se Haman vracel do svého domu, truchlil nad smrtí své dcery a zakrytou hlavu měl z toho důvodu, že ji měl špinavou od výkalů.¹⁶³

2.3.5 Shrnutí

Jak jsem ukázal na vybraných spisech, kniha Ester nabízí mnoho nejasných situací, kdy autoři targumů, midrašů a dalších spisů musí domýšlet či vyhledávat v pramenech mimo biblickou *Megilu*, aby určili a odůvodnili jednotlivé pasáže. Nepřekvapí nás, že v židovském prostředí je Haman v každém případě označován jako nepřítel, utiskovatel, zloduch, ale i u jeho postavy dochází v jednotlivých textech k rozmanitým interpretacím, a to zejména jeho jednotlivých činů – liší se výklady jeho nenávisti, argumentace, vzdávání pocty Mordokajovi, ... Ve vybraných textech jsem hledal zmínky nejen o Hamanovi, ale i o dalších situacích, které by dokreslily jeho dějovou linku v knize Ester. Jednotlivé texty nabízejí celou řadu možných interpretací různých situací, propojují Hamana k Ezauovi, Midraš *Pirkei DeRabbi Eliezer* označuje Haman mimo jiné jako astrologa a odůvodňuje to Hamanovým metáním losů.¹⁶⁴ V textech se oproti MT přidávají např. nové důvody jeho nenávisti vůči Židům, nebo nové postavy a situace, které zveličují Hamanův pád, atd. Především v midraších je ale více rozebírána i postava Achašveroše a část viny přenesena i na něho (více, než bychom mohli interpretovat na základě MT).

Pokud se zaměříme na situaci, kdy se má vzdát Mordokajovi královská pocta, prakticky ve všech textech je tento akt oproti MT zveličen – zejména se jedná o gradaci Hamanovi potupy, kdy si nejprve myslí, že chce král vzdát poctu jemu, následně se musí starat o Mordokaje (umýt, ostříhat, pomoci na koně) a jako úplné finále se přidává do situace jeho dcera, která se zabije pádem ze střechy, či okna. V tomto aktu se dějinná recepce neliší, pokaždé je zde hlavní záměr Hamana ještě více zdiskreditovat a naopak Mordokaje vyvýšit. Nejen židovští myslitelé si tuto část knihy Ester užívají a „předhání“ se v tom, kdo Hamana ještě více zesměšní.

Když Ester obviňuje Hamana, z MT vychází král Achašveroš jako královnin pomocník, ale některé midraše nezapomínají na jeho souhlas a vinu přikládají oběma – Hamanovi i králi. Poté, co Achašveroš odejde rozrušený do zahrady, Haman prosí Ester o milost. Když se král vrací, vidí Hamana padajícího na lůžko, případně dle jiné interpretace prosícího u nohou Ester. Zdá se, že důvod králova hněvu je zřejmý – Haman chtěl vyvraždit všechny Židy. Ale nebyl to on sám, kdo projevil souhlas s vyhlazením jedno-

¹⁶² Srov. *Megillah*, 15b:17.

¹⁶³ Srov. tamtéž, 16a:7-12.

¹⁶⁴ Srov. *Pirkei DeRabbi Eliezer*, 50:6.

ho celého národa? Ačkoli nevěděl, o jakém národu Haman mluvil, neměli bychom zapomínat na jednu možnou interpretaci vztahu Haman-Achašveroš, kdy král ve velké míře se svým ministrem sympatizoval. Domnívám se, že pokud by se nejednalo o jeho ženu, nezměnil by svůj názor a Hamanovi by dál důvěřoval. Jeho veliký hněv ale mohl být způsoben i jinak. Jedna z interpretací královi nespavosti je, že se mu zdál sen, ve kterém Haman drží meč a chce krále zabít. To by zajisté byl důvod, proč by král reagoval tak přehnaně. Dalším důvodem může být královnina pozvánka na hostinu. Někteří rabíni v tom viděli od Ester záměr, jak vzbudit u krále žárlivost na Hamana. Nedomnívám se tedy, že by králův hněv byl veliký „jen“ kvůli tomu, co se dozvěděl od Ester, ale pokud přihlídneme k některé z těchto interpretací, zřetelněji můžeme uchopit Achašverošovo jednání.

Král v MT přikázal, aby Hamanovi zakryli obličej, ale i zde se výklady liší. Jeden odkazuje na metaforu pro smrt, jiný na královu nechť dívat se Hamanovi do očí, atd. Mě samotného vede zakrytí tváře k propojení s momentem, kdy si Haman zakryl hlavu při návratu domů, pravděpodobně také kvůli studu, kdy padl před Mordokajem a zde jeho pád pokračuje. Odkážu se při tom i na targum, který uvádí, že „Hamanova tvář byla pokryta hanbou“.¹⁶⁵

Jigal se pozastavuje u tématu šibenice. Je jisté, že vysoký kůl, na který měl být pověšen Mordokaj, nesl známku osobní msty a neměl sloužit jen k usmrcení. Zmínka o tom, že má být vysoký 50 loket je zřejmě narážkou, že by měl být Mordokaj viditelný a zostuzený přede všemi. Jigal konkrétně uvádí: „Tento kus dřeva, který měl světu přinést zkázu a zlo, proto musí být přesným opakem jiného dřeva, které v tradici spojujeme s životem, dobrem a Božími zákony“.¹⁶⁶ Další spojitost mezi Hamanem, šibenicí a jedním konkrétním stromem – stromem poznání mezi dobrým a zlým, jsem již naznačil v předchozí kapitole. Když se Bůh zeptal Adama, zda pojedl z toho stromu, dostaneme spojení *hamin haec*, které odpovídá v hebrejském nevokalizovaném textu *haman haec*, což by znamenalo „Haman, ten strom“. „Vypráví se, že když Bůh stvořil svět, věděl, že musí vybrat jeden strom, na kterém nakonec po všech peripetiích skončí Haman svůj hříšný život“.¹⁶⁷ Pokud se na situaci šibenice podíváme touto perspektivou, dojdeme k závěru, že strom poznání opravdu dostal svému „úkol“ – kůl byl vyroben, aby na něm byl oběšen člověk, strom rozeznal mezi dobrým a zlým, a místo Mordokaje na něm nakonec visel hříšný Haman. Jigal jde ještě dále, když odkazuje přímo na situaci s pojetím zakázaného ovoce. Hamana označuje jako hada, který svádí krále. Mordokaj i Ester odolali a částečně napravili prvotní hřích.¹⁶⁸ Jigal tedy propojuje knihu Ester s Genesis.

Samotná kniha Ester vyvolala napříč dějinami několik otázek a byla používána pro různá přirovnání. Nejčastěji v židovském prostředí, kdy Hamana spojovali vždy se zlem a utiskováním, naopak Mordokaje a Ester dávali za příklad. Ovšem *Megilu* pro přirovnání využívali i jiní a ne vždy to korespondovalo s židovským pojetím – např. luteránský teolog Johannes Brenz v 16. století ztotožňoval Hamana s Židy a křesťané pro něho byli vyvoleným národem.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Esther Rishon 7,8.

¹⁶⁶ ARIEL, J. *Příběh knihy Ester*, s. 114.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 115.

¹⁶⁸ Srov. CARRUTHERS, J. *Esther Through the Centuries*, s. 130.

¹⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 271.

3 Haman v dalším působení a v purimových zvycích

3.1 Haman v nedávné minulosti a současnosti

Již v přehledu dějin se vyskytují různé narážky na další dějinné osobnosti, které negativně působily na židovský národ. Pro moderního čtenáře Haman představuje prototyp antisemity. V některých textech se dočteme o přímém porovnání s Hamanem, ale někdy srovnání chybí, a proto se pokusím poskytnout můj pohled na situace, kde by se odkaz na Hamana mohl vyskytnout. Ve 3,8 MT Haman vznáší obvinění proti židovskému národu, a i zde se výkladová tradice liší a často se odráží zejména dobový kontext interpretace. Carruthersová poskytuje výčet, kdy se ve středověku jednalo o protižidovské cítění ve společnosti a odraz inkvizice, dále to je stížnost na židovské modlitby, strach z rozptýleného národa, nebo i strach z proselytismu (např. v 16. století).¹⁷⁰ Výklady se ale liší nejen s ohledem na dobu, ale i lokálně – puritáni v Anglii a presbyteriáni ve Skotsku v 16. a 17. st., nebo dobové souznění s minoritními skupinami, které se s postupující dobou objevují, atd. V průběhu dějin se k Hamanovi často přirovnává v negativním smyslu, a to i v nežidovské prostředí – Haman jako vzor nepřátel církve, nebo například v 17. století se jeho vzestup přirovnává k vzestupu protikatolických nálad.¹⁷¹

V 17. století se jedná především o povstání Bohdana Chmelnického v letech 1648–1654 na části polského a ukrajinského území, kdy došlo ke smrti několika desítek tisíc Židů. Důvodem povstání byla polská nadvláda nad Ukrajinou a k útokům docházelo během dlouhého pochodu do jihovýchodní části Polska. To mělo za následek odliv Židů z této oblasti.¹⁷² Bohdan Chmelnický pravděpodobně k Hamanovi nikdy nebyl přirovnáván a nemělo by to ani velké opodstatnění v židovské komunitě jako celku. Židy neutiskoval a neměl v plánu vyhladit celý národ, stali se oběťmi jeho politického tahu, kdy chtěl násilně pozměnit geografické uspořádání. Po těchto událostech se samozřejmě někteří Židé uchýlili k odchodu a zamířili do prostředí českých zemí. Celospolečensky tedy nejde o „Hamana“, ale přímo dotčení Židé mohli Chmelnického v té době vnímat jako utiskovatele, kterým byl Haman v době Persie.

V první polovině 19. století jistý C. F. Le Fevre ve svém kázání přirovnává příběh Hamana s dobovou tyranií. Za novodobého Hamana označuje kněžstvo, a to hned z několika důvodů – bohatství, osvobození od daní, „povyšování se nad vládce lidu“. Nejen, že Le Fevre kněžstvo osočuje, ale předpovídá mu i podobný pád, který potkal Hamana (pravděpodobně ve smyslu ztráty svého postavení).¹⁷³

V rakouském prostředí to na přelomu 19. a 20. století bylo zase především Všeněmecké hnutí Georga van Schönerera, díky kterému získal Karl Lueger místo starosty ve Vídni. Jednalo se o první případ, kdy získal tuto pozici na základě antisemitistické propagandy.¹⁷⁴ Zde se o přirovnání k Hamanovi nejedná, ale je zajímavé sledovat, že již v počátku 20. století se u našich sousedů vyskytla veřejná antisemitistická propaganda za účelem získat politickou moc.

Od konce 19. století měli Židé tíživou situaci v Rusku. Zejména od roku 1881 se setkávali s útoky často, a to z důvodu obvinění ze smrti cara Alexandra II., na kterého

¹⁷⁰ Srov. CARRUTHERS, J. *Esther Through the Centuries*, s. 145.

¹⁷¹ Srov. tamtéž, s. 135.

¹⁷² Srov. KRYL, M. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, s. 77.

¹⁷³ Srov. CARRUTHERS, J. *Esther Through the Centuries*, s. 137.

¹⁷⁴ Srov. KRYL, M. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, s. 116.

byl spáchán atentát, a to údajně Židem. Jak uvádí Kryl, za zarytého antisemitu je považován car Mikuláš II. (1868-1918), vnuk Alexandra II.¹⁷⁵ Od této doby se útoky staly běžnými a právě proto je zajímavé se podívat i sem. Další z postav, u kterých mohlo docházet k záměně za Hamana, je Josif V. Stalin (1878-1953). Během jeho diktatury v SSSR byly zřejmé jeho antisemitistické postoje, které dost možná nebyly podmíněné jen rasově, nýbrž i politicky. Je známo, že během vzniku Izraele mělo SSSR své plány na Blízkém Východě, tedy Stalinův antisemitismus se v této době rozrostl do většího rozměru. Stalin zemřel 5. března 1953, v tomto roce Purim připadal na 1. března, tedy jeho smrt se prolнула se svátkem, kde hraje jednu z ústředních rolí Haman. „Ještě dnes se říká dnu výročí Stalinova úmrtí ‚sovětský Purim‘. Tíživá situace, spočívající na Židech v Sovětském svazu jako olovené závaží, se skutečně zmírnila.“¹⁷⁶ Myslím, že Stalinovy skutky proti Židům byly tak patrné, aby samotní Židé vnímali Stalina jako nového Hamana. Ovšem za předpokladu, že v téže době působil Adolf Hitler, je i dosti možné, že kromě sovětských Židů si toto připodobnění nikdo jiný neuvědomil. Přeci jen, Hitler měl dalekosáhlejší dopady na židovský život. Každopádně, po smrti Stalina se situace trochu změnila, pro Židy na území SSSR byla příjemnější, a nabízí se paralela s tím, že Stalin-Haman už není hrozbou.

Poslední šabat před svátkem Purim se nazývá *Zachor*, což znamená vzpomínání. Čte se nejen svitek určen pro každodenní čtení, ale i z Deuteronomia 25,17-19. Právě toto čtení začíná slovem *zachor*, které upozorňuje na to, že bychom neměli zapomínat, v tomto případě na to, co udělal Amálekovec židovskému národu. Povinnost pamatovat na Amálekovce skutky je neustálá, neví se totiž, kde žijí. Stern uvádí: „Talmud – traktát M'gila 6a – tvrdí, že se Amálekovi potomci rozprchli po zemi ‚Germamia‘ a zničili skoro celý svět. Exegeta Talmudu Javec nazývá v 18. století Germamii Germnanií a tímto slovem tedy označuje ‚Německo‘.“¹⁷⁷ Tím se dostávám k té nejzřejmější záměně Hamana za jinou postavu, konkrétně se jedná o Adolfa Hitlera (1889-1945), Vůdce, který chtěl Židy vyhladit jednou pro vždy. Stejně jako Haman. Jednou z autorek odkazující na tuto záměnu je i Carruthersová: „Snad nejvíce nechvalně známým Hamanem je Hitler (který se dokonce takto interpretoval, když v projevu proneseném 30. ledna 1944 prohlásil, že pokud by byl poražen, měli by Židé ‚druhý triumfální Purim‘).“¹⁷⁸ V roce 1946 se v Německu během Purimu jeden bývalý vězeň převlékl za Hitlera a spojoval ho s Hamanem: „Tak skončil Haman, tak skončil Hitler, tak skončí všichni nepřátelé Židů.“¹⁷⁹ Jak jsem v kapitole 1.2.1 avizoval, Hamanovu genocidu můžeme označit za etnickou. Následně se Židé stávali terčem kritiky a útoků pro své náboženství, ale s jednáním Hitlera se vracíme k Hamanově argumentaci na základě etnicity. To už je prvním dokladem propojení jejich jednání. Ačkoli bylo v historii plánováno i uskutečněno několik pogromů, další spojitostí je, že pouze Haman a Hitler chtěli vyvraždit všechny Židy bez výjimky. Během šoa byli Židé vězněni v táborech, ale samozřejmě se snažili dostát své víře a dodržovat různé tradice, mezi nimi jistě i slavení svátku Purim. V jeruzalémské muzeu *Yad Vashem* (památník obětem a hrdinům holokaustu) se nachází megila, kde dochází k záměně Hitlera za Hamana. Konkrétně se jedná o *Megillat Hitler* z rukou marockého Žida, která byla zamotána společně se svítkem

¹⁷⁵ Srov. KRYL, M. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, s. 96.

¹⁷⁶ STERN, M. *Svátky v životě Židů: vzpomínání, slavení, vyprávění*, s. 157.

¹⁷⁷ Tamtéž. 157. Srov. *Megillah* 6a:19-6b:2.

¹⁷⁸ CARRUTHERS, J. *Esther Through the Centuries*, s. 32. (Perhaps the most infamous Haman is Hitler (who even interpreted himself as such, declaring in a speech delivered on 30 January 1944 that if he were defeated, the Jews would have a „second triumphant Purim“).)

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 150. (So Haman ended, so Hitler ended, so will end all enemies of the Jews.).

Ester. *Megillat Hitler* vypráví o útisku Židů, od nástupu Hitlera k moci, přes okupaci Evropy, až po samotný holokaust. Poslední tři kapitoly jsou psané po osvobození a věnují se historii severoafrických Židů a jejich osvobození. Může to být pro nás dokladem slavení Purimu, ale především i záměny Haman-Hitler v období druhé světové války.¹⁸⁰ Další náarážky můžeme sledovat například v divadelních hrách Purimspiele, kterým se budu podrobněji věnovat v další části. Pro spojení dvou největších utiskovatelů Židů není v židovském prostředí pochyb. Máme tedy doklady o megile, náarážky v Purimspielech a velice podobné jednání a argumentaci Hamana i Hitlera. Někteří autoři nacházejí až „magické“ propojení a předpovězení Hamanova nového příchodu a následný pád novodobého Hamana. Spojitost nacházejí zejména v číselných hodnotách a smrti Hamanových deseti synů. V MT jsou jejich jména psána pod sebou a nacházejí se zde čtyři písmena, která mají jinou velikost než zbytek textu – tři jsou menší, jedno naopak větší. Konkrétně se jedná o tato menší písmena – *vav* (vat) a *paršanda* s číselnou hodnotou 400, *šin* (šin) ve jméně Parmašta s číselnou hodnotou 300 a *atazja* *vav* (nijaz) *vav* s číselnou hodnotou 7. Sečtením vznikne číslo 707. Větší písmeno je *vav* (vav) s číselnou hodnotou 6. Pokud to převedeme na roky, jedná se o rok 707 (menší písmena) 6. tisíciletí (větší písmeno), tedy rok 5707, který můžeme uvažovat v židovském kalendáři, který se počítá od stvoření světa. Pokud to převedeme na náš letopočet, jedná se o rok 1946, kdy proběhly Norimberské procesy. Na nich bylo odsouzeno 11 nacistů k trestu smrti, ovšem jeden z nich spáchal sebevraždu, a tak jich „zbylo“ deset. Stejně jako Hamanových synů. Zajímavým faktem je i jejich smrt – oběšení, které v té době nebylo zcela běžné (očekávalo se spíše zastřelení). A aby toho nebylo málo, jeden z deseti, Julius Streicher, těsně před oběšením vykřikl „Purimfest 1946“.¹⁸¹ Samotnému se mi to zdá poněkud úsměvné, ale zároveň nemůžeme dokázat neopodstatnění tohoto předpovězení, protože vyvstává hned několik nejasných otázek. Proč po porážce použil nacističtí slova „Purimfest 1946“? Jak velká pravděpodobnost existovala, že oběsí přesně deset židovských utiskovatelů, stejně jako synů Hamanových? A především, proč autor textu pozměnil velikost čtyř písmen? Na to pravděpodobně neexistuje racionální odpověď, a pokud to budeme chápat tak, jak jsem popsal, dojdeme k roku, ve kterém se zopakovalo purimové vítězství židovského národa – přežití genocidy. Spojení Adolfa Hitlera s Hamanem tedy nabízí nejen automatické propojení z důvodu pogromu, ale i mnohem více a není se tedy čemu divit, že na to upozorňuje celá řada autorů.

¹⁸⁰ Viz odkaz na muzeum Yad Vashem: <https://www.yadvashem.org/artifacts/featured/megilat-esther.html>.

¹⁸² CARRUTHERS, J. *Esther Through the Centuries*, s. 150. (...to be the „new Nebuchadnezzar“, attacks Israel, and is defeated in the Gulf War).

3.2 Purimové zvyky spojené s Hamanem

Na konci knihy Ester dochází k ustanovení svátku Purim. Jedná se o veselý svátek plný různých zvyků, jako jsou karnevaly, hostiny, ... Mezi těmito obyčejí najdeme i několik pojících se s postavou Hamana, konkrétně tzv. Hamantaschen, „bití“ Hamana a Purimspiel.

Pokud budeme mluvit o Hamantaschen, tak budeme mít na mysli sladké trojhranné taštičky typicky s makovou či švestkovou náplní. Tento pojem pochází z jidiš, kdy *taschen* znamená taštička, nebo kapsa. To může symbolizovat Hamanovy kapsy na peníze a odkazovat na jeho nabídku králi, kdy by Židy nejen vyvraždil, ale i vykořistil. V hebrejštině je tato pochutina ustálena pod pojmem *oznej Haman* (אֹזְנֵי הָמָן), tedy Hamanovy uši. Nejistý je důvod tříhranného tvaru a vedou se nad tím i celkem úsměvné diskuze, kdy například jako jeden z důvodů je užívána legenda, podle níž Haman nosil tříhranný klobouk, nebo snad tři hrany mají symbolizovat pyramidu ve smyslu hory, kde Haman metal losy, ... Historii této pochoutky se v jednom ze svých článků věnuje např. židovský vědec a badatel David Schwarz.¹⁸³ Od jídla je kousek k pití a alkohol, konkrétně víno, provází celý příběh knihy Ester. Jak je uvedeno v Talmudu, na Purim by se měl každý opojit vínem tak, aby nebyl schopný rozeznat mezi požehnaným Mor-dokajem a prokletým Hamanem.¹⁸⁴

Při čtení *Megily* při slavení Purimu by mělo být přečteno všech deset jmen Hamanových synů jedním dechem a spojka וְ (a) mezi jednotlivými jmény by měla být prodloužena. Jedná se o praxi, kdy se zdůrazňuje, že zemřeli ve stejný okamžik a prodloužení spojky symbolizuje oběšení na stejném kůlu, na kterém byl pověšen Haman. Dalším zvykem, který neodlučitelně patří k Purimu, konkrétně právě ke čtení *Megily* v synagoze, je tzv. „bití“ Hamana. Pokaždé, když zazní zmínka o Hamanovi, následuje velký ruch, aby se Hamanovo jméno přehlušilo. Ten samý obyčej se uskutečňuje i při sledování Purimspielu. Tomuto tématu se v jedné ze svých přednášek věnoval i rabín Daniel Mayer (*1957), bývalý vrchní pražský rabín, který v současnosti pobývá v izraelské Haifě. „Dodnes je zvykem, že děti, mládež, ale i dospělí dělají hluk, například bouchají kladívky, nebo střílí dětskými pistolkami, řehtají řehtačkami (רֵעָשִׁיט) ve chvíli, kdy při čtení Esterina svitku kantor vysloví Hamanovo jméno, abychom neslyšeli jméno zapřísašlého nepřítele Židů.“¹⁸⁵ Odkazuje se při tom i na další rabíny. Například Abraham ben Natan Ha-Jarchi (asi 1155-1215) z města Lunel, který se zabýval zvyky, modlitbami a dalšími synagogálními zvyklostmi na území západní Evropy, ve své knize *Sefer ha-Manhig* (סֵפֶר הַמְנְהִיג) uvádí, že „děti ve Francii a v Provensálsku mají zvykem napsat na říční obálky Hamanovo jméno a pak jimi bouchat o sebe, když kantor při čtení Esterina svitku pronáší Hamanovo jméno“.¹⁸⁶ Také krakovský rabín Moše Isserles ve svých poznámkách k *Šulachan Aruchu* (sbírka zákonů) píše, že děti měly ve zvyku nakreslit Hamana na dřevo či kamínky, nebo na ně napsat Hamanovo jméno, a pak s nimi tlouct o sebe, dokud se nesetřela podoba či Hamanovo jméno. Tak plnily příkázání z Dt 25,19 o vymazání Amálekovy památky zpod nebes.¹⁸⁷ Z toho vznikl obyčej, že při čtení Esterina svitku v synagoze se bije Haman. Jak uvádí Mayer, byli i rabíni, kteří vystupovali proti tomuto zvyku. On sám říká: „Například pražský rabín Ješaja ben

¹⁸³ Článek věnující se purimovým zvykům obsahuje i podrobný přehled k pochutině *Hamantaschen*.

Dostupné na odkazu: <https://www.sefaria.org/sheets/385812?lang=bi>.

¹⁸⁴ Srov. *Megillah*, 7b:7.

¹⁸⁵ MAYER, D. – osobní komunikace formou e-mailu.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Srov. STERN, M. *Svátky v životě Židů: vzpomínání, slavení, vyprávění*, s. 161.

Avraham ha-Levi Horowitz (asi 1565-1630). Ten ve svém díle Šený Luchot ha-Brít (לוחות הברית שני), v části věnované traktátu Megila, uvádí: „Viděl jsem mnoho lidí, kteří pochybili ve víně (...) a o těchto Purimových dnech si tropí ze všeho posměch a vedou si lehkovážně. (...) Křičí během modlitby a tak ruší kantora, že není slyšet jeho hlas.“ Dále uvádí: „Velmi se mi tato věc nelíbí, protože křik lidí v synagoze je tak obrovský, že není vůbec možné slyšet hlas kantora.“¹⁸⁸ Je tedy patrné, že ačkoli se jedná o velmi tradiční zvyk, najdou se i názory, které plně nekorespondují s tímto obyčejem. Nedomnívám se, že by to bylo z názorového důvodu na postavu Hamana, jedná se spíše o praktickou překážku při čtení *Megily* v synagoze.

Neodmyslitelně jsou se svátkem Purim spjaty purimové hry, tzv. *Purimspiely*, nebo jak se dozvíme, Achašverješ-špily. V divadelním periodiku *SAD* byla věnována část izraelskému divadlu a autor zde uvádí, že „některé části Bible jsou velmi dramatické a inspirovaly celou řadu her...“. Zmíněn je právě i Purimspiel: „Tu a tam někdo napsal pro náboženskou obec hry v jidiš u příležitosti svátku Purim (Purimspiel)...“¹⁸⁹ Tedy při počátku izraelského divadla, zejména na evropském kontinentu, hrály biblické motivy velkou roli, a konkrétně právě příběh knihy Ester. Pro evropské Židy, zejména ze západní části, je příznačný jazyk jidiš, kombinace němčiny a hebrejštiny. Velká část Purimspielů se tedy odehrávala právě v tomto jazyce. Tomu odpovídá i zájem vědců právě o období počátku izraelského divadla, které bylo spjato často s purimovým příběhem a jazykem jidiš. Shemruk uvádí, že „jejich první formou byly pravděpodobně parodie posvěcených hebrejských textů modliteb, synagogálních kázání a talmudických textů“.¹⁹⁰ Zpočátku termín Purimspiel mohl také znamenat monologickou recitaci básně, která vyprávěla příběh knihy Ester. Jednu takovou báseň napsal Guprecht ze Szczebrzeszyna v polovině 16. st. Můžeme se domnívat, že první formou Purimspielů tedy byla monologická recitace v domácnostech, až později se z toho vyvinulo drama. První text vyprávějící příběh Ester v jidiš, tzv. Achašverješ-špil, známe z roku 1697. Achašverješ-špil můžeme ztotožnit s Purimspielem.¹⁹¹ Kniha Ester byla jedním z nejpopulárnějších dramatických témat v jidiš jazyce, z období mezi koncem 17. st. a polovinou 18. st. se nám dochovalo pět různých verzí těchto her, konkrétně z Krakova, Frankfurtu nad Mohanem, Prahy a dvě z Amsterdamu.¹⁹² V roce 1720 v Praze uvedli žáci rabína Davida Oppenheima veřejně purimovou hru, pocházející z jeho rukou, *Akta Ester mit Achašverješ*.¹⁹³ Od 16. st. do počátku druhé světové války byla na Purim tradice obcházení domů jednotlivci či menšími skupinami, kteří byli oblečeni do kostýmů, a s krátkými texty. Tato krátká představení odehrávající se u domů často končila prosbou o peníze, nebo přístupem na purimovou hostinu. Ve větších městech se tak představení zkracovala na minimum, aby „herci“ stihli obejít co nejvíce domů. Představení se tak často měnila v pochod žebráků. Naproti tomu však od 18. století docházelo k rozvoji propracovanějších dramat, jako například zmiňovaný Purimspiel z Prahy z roku 1720, na kterém se dokonce podílel orchestr. V druhé polovině 18. st. se v Amsterdamu dokonce objevují náznaky profesionálního divadla, kde se hrály modernější verze purimových her.¹⁹⁴ Vzhledem k zániku jazyka jidiš se však tato tradice v jejím původním významu (jazyk jidiš) nedochovala živá, ačkoli v současnosti se praž-

¹⁸⁸ MAYER, D.

¹⁸⁹ LEVY, Š. „Mocní po pádu“: aspekty současného izraelského divadla, s. 83.

¹⁹⁰ SHMERUK, Ch. *Dějiny literatury jidiš*, s. 63.

¹⁹¹ Srov. tamtéž, s. 64.

¹⁹² Srov. tamtéž, s. 66-67.

¹⁹³ Srov. SIXTOVÁ, O. *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*, s. 185.

¹⁹⁴ Srov. SHEMRUK, Ch. *Dějiny literatury jidiš*, s. 69-72.

ské divadelní uskupení Divadla MA pyšní hrou *Gramophon*, která se sice netýká Purimu, ale část této hry se hraje v jazyce jidiš.

Nejen kniha Ester, ale i samotná postava Hamana, se stala inspirací celé řadě dramatických her. Carruthersová zmiňuje některé z nich: „Hra Royalla Tylera je extrémní ve svém očerňování Hamana, (...). Collinsová ve svém Příběhu královny Ester rozšiřuje Hamanovy morální neřesti do estetické oblasti. (...) V Grillpalzerově dramatu je Haman spíše ubohý než démonický.“¹⁹⁵ Targum šení na několika stranách rozšiřuje verš Est 3,8, kdy Haman vypočítává židovská provinění, aniž by uvedl, že je povznáší právě proti Židům. Tento Hamanův monolog z Targumu byl často zapojen do Achašverješšpil, většinou s nadpisem *Homens mesire* (Hamanova promluva). Tato část, kdy Haman zvláště formuluje obvinění, často vyvolávala u diváků bouře smíchu.¹⁹⁶ Rabínská legenda o Hamanovi, který chtěl dosadit po svržení Vašti na trůn svou dceru, se stala inspirací pro hru Elizabeth Polack *Esther the Royal Jewess or, The Death of Haman*, která byla uvedena v roce 1835 v Londýně.¹⁹⁷ V předchozí kapitole jsem zmiňoval *Megillat Hitler*, která dokládá slavení Purimu i během druhé světové války. Pokud Židé v této době hráli Purimspiely, jistě zde hrál velkou roli Hitler, tedy novodobý Haman. I během purimspielu se často přehlušuje jméno Hamana a jeho promluvy. V poslední době se stává více populární zařazovat tematické písně, někdy se dokonce purimspiel vyvine v jakýsi muzikál. Zvykem je, že na konci hry oběsí Hamana.

Když se podíváme do konce 20. století na naše území, musíme zmínit rabína Karola Efraima Sidona (*1942). Vrchní zemský a bývalý pražský rabín není znám jen v židovském prostředí, ale i v literárním. Mezi jeho díly najdeme i dramata různých forem a obsahů, mě pak zajímají zejména dvě – purimová hra *Ester* a aktovka zvaná *Purim*, obě z roku 1980. Hra *Ester* (jedenáct obrazů) popisuje příběh knihy Ester, ale nabízí i drobné narážky na období nacistického útisku a reflektuje dobu, ve které vzniká, tedy během komunistické vlády na našem území. Dějová linka starozákonní Ester respektuje důležité momenty, často je však vše zlehčeno a uvedeno do komediálního charakteru. Spor mezi Mordokajem a Hamanem zde Sidon uvádí to kontextu sporu mezi jejich pokoleními z dob Saula. Během setkání Haman reaguje tak, že „teď si konečně vyřídíme své účty! Ty pacholku, ty jsi mi ukradl moje prvorozenectví a požehnání našeho otce!“.¹⁹⁸ Z této repliky je patrné, že Haman chce řešit historický spor, a to velmi radikálně. „Ale nemysli si, že se budu špinit žebrákem v královské bráně! My si vyřídíme svoje účty jinak! S konečnou platností, já se postarám o konečné řešení židovské otázky!“¹⁹⁹ Zde se jistě ukazuje chystaný pogrom nad celým židovským obyvatelstvem popisovaný v knize Ester, ale užité spojení „konečné řešení židovské otázky“ ve mně evokuje užívání tohoto spojení v kontextu nacistického pogromu. Důvod Mordokajova odmítnutí poklony Hamanovi zde není zcela jasný. Když ale Haman popisuje důvody, proč nechat pobít všechny Židy, odkazuje se na to, že se klaní jedinému králi, a to Pánu. Hra *Purim* opět vtipně a zlehčeně řeší problém chystaného pogromu na Židy a jejich obranu. Jedná se vlastně o pokračování příběhu z knihy Ester a rozebírá některé otázky, které mohou při čtení vyplynout. Ačkoli se děj odehrává několik staletí zpět, vtipně se v kontrastu používají moderní technologie své doby – fax, walkman, marihuana, ...

¹⁹⁵ CARRUTHERS, J. *Esther Through the Centuries*, s. 138. (Royall Tyler's play is extreme in its denigration of Haman, (...). Collins in her Story of Queen Esther, extends Haman's moral vices into the aesthetic realm. (...). In Grillparzer's drama Haman is more pitiful than demonic.)

¹⁹⁶ Srov. SHMERUK, Ch. *Dějiny literatury jidiš*, s. 66.

¹⁹⁷ Srov. CARRUTHERS, J. *Esther Through the Centuries*, s. 86.

¹⁹⁸ SIDON, K. *Dramata*, s. 357.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 358.

V začátku je sepisován a posílán edikt o založení nového svátku Mordokajem. Následně přijíždějí dva úředníci z Vyšetřovací komise Spojených národů starověku, zkráceně SNS. Zde se nabízejí dvě varianty – Sidon mohl narážet na SS, nebo na OSN. Ze scénáře není patrné, k čemu se tato narážka váže. Ovšem při jedné z promluv jeden z vyšetřovatelů užívá výraz Vůdce: „Konečně třetí otázka našeho Vůdce se týká židovských přistěhovalců.“²⁰⁰ Zde se tedy nabízí spojení s německým Vůdcem a ironická narážka na SS. Následně vyšetřovatelé vyvolávají Hamanova ducha a dotazují se na jeho verzi purimovských událostí. V jedné z jeho replik říká: „Jenomže já přijdu zas, a tentokrát mi neuniknou“.²⁰¹ Domnívám se, že od Sidona je toto jasná narážka na postavu Adolfa Hitlera, tedy „převtěleného“ Hamana, který se vrátil. Jistě to není jediný názor, že Hitler je pro židovskou komunitu novodobý Haman. Velmi ironická je odpověď Hamana na dotaz, jestli má kontakt na ostatní antisemity. Haman odpovídá tím, že „z nich jsou dneska filosemiti“, tedy lidé naklonění, někdy až obdivující, Židy.²⁰² Sidon tedy ve svých hrách čerpá z prostředí, které zná, a navazuje na nedávné skutečnosti během druhé světové války. Postava Hamana je zde představena celkem obvyklým způsobem – nepřítel, který zapříčinil úzkosti Židů. Novinkou ale je vyvolání jeho ducha, kde Sidon dál rozvíjí jeho charakter a ukazuje své interpretace některých pasáží z MT, které schovává za groteskní charakter jeho her.

V současnosti se v českém prostředí židovstvím a různými zvyky zabývá například i herečka židovského původu Vida Neuwirthová (*1962). Ta společně s dětmi z pražských Lauderových škol vystoupila na několika akcích s Purimspií a ve spolupráci s Židovskou obcí v Praze natáčí vzdělávací videa, která se mimo jiné věnují i Hamanovi v purimovém příběhu.

Jak jsme si ukázali, postava Hamana hraje velkou roli v Purimspíech, ale i obecně v purimových oslavách. Bylo by zajímavé pracovat s reálnými scénáři jednotlivých her a pozorovat, jak se mění Haman v různých lokálních i dobových kontextech. Několik her je známých i na našem území a v současné době hraje Purimspiely např. Židovská obec v Děčíně.

²⁰⁰ SIDON, K. *Dramata*, s. 377.

²⁰¹ Tamtéž, s. 379.

²⁰² Tamtéž, s. 383.

Závěr

Postava Hamana se po uvážení všech zdrojů prakticky nemění od svého prvotního vyznění v MT. Význam jeho jména zůstává nejasný, ale mnohem důležitější je jeho rodové určení. Osobně se budu držet hebrejského označení jako Agagovce. To dodává příběhu *Ester* nádech pokračujícího sporu z minulosti, kdy Agag Židy napadl a posléze byl ušetřen Saulem. V textu se objevuje velice nečekaně, když hned první zmínka o něm znamená jeho povýšení na hlavního králova ministra. V textu nenajdeme žádný důvod pro jeho povýšení, při tom se jedná o velmi důležitou situaci. Povýšen je prakticky místo Mordokaje. Nabízí se vysvětlení, že ho tam autor textu (dle jiných interpretací přímo Hospodin) dosazuje záměrně tak, aby si ho „vychoval jako dobytek na porážku“. Zajímavým postřehem je ale i Boží zamýšlení ohrožení svého lidu, protože nerespektoval prorocké volání o návrat do své vlasti. Haman se ve všech textech jeví jako úhlavní nepřítel židovského národa, utiskovatel, který má jasný cíl – vyhladit je. Důvod snahy vyhladit všechny Židy ale zůstává nejasný. Celý spor počíná u Mordokaje, který se Hamanovi odmítá poklonit. Ani zde není důvod zřejmý. Nabízí se mi právě interpretace na základě dávného sporu mezi pokolením Hamana a Mordokaje. Midraše zde nalézají důvody v minulosti, kdy se Haman s Mordokajem již znali (např. Haman byl Mordokajovým otrokem, atd.). Přerod osobního konfliktu ve snahu vyvraždit celý národ pro mne zůstává bez racionálního vysvětlení. Jedním důvodem může být Hamanova msta na Mordokajovu národu sahající až k Ezauovi a Jákobovi, dalším Hamanovi myšlenky na královský stolec (pokud se mu neklaněl Mordokaj, mohlo by to znamenat, že by se mu neklaněl žádný Žid), případně snaha osobní pomsty Mordokajovi, který byl ovšem vysoce postavený a to Hamanovi neumožňovalo potrestat přímo jeho. Haman je zároveň velice pyšný, domýšlivý, přehnaně ctižádostivý, ale zároveň i schopný ve své argumentaci a využití příležitostí, jak zvýšit svou prestiž. To ho ovšem ve výsledku stálo život, protože nevěděl, kdy přestat, nebral si k srdci rady svých bližních, a když započal jeho pád, nechtěl ustoupit.

Řecké verze Hamanovu recepci nikterak nepozměňují. Nachází se zde odchylky oproti MT, kdy se například objevuje v textu na samém počátku, ale pohled na něho to nemění. Mnohem zajímavěji s ním ale pracují další židovské texty, zejména pak targumy, které netypicky existují dva, a midraše. Zde se bohatě popisuje především situace, kdy Haman musel vzdát královskou poctu Mordokajovi. MT tuto pasáž postihuje pouze tím, že tak učinil, ale midraše se doslova předhánějí v tom, jak Hamana co nejvíce zdiskreditovat a ponížit. Musel Mordokaje umýt, obléct do roucha, ostříhat mu vlasy a pokleknout před ním, aby po něm mohl Mordokaj vystoupit na koně. To značně předurčovalo Hamanův osud. Dokonce se Hamanovi dostalo v některých textech takového ponížení, že na něho jeho vlastní dcera hodila výkaly, když provázel Mordokaje po prostranství a potupně před ním provolával, že se takto jedná s člověkem, kterému chce král vzdát poctu.

Zajímavá je i samotná struktura *Ester*, kde Haman hraje hlavní roli v utváření příběhu a změně vývoje. Pro čtenáře se Hamanův osud stává jasným celkem brzy, ale je potřeba k textu přistupovat Hamanovou perspektivou tak, jak autor textu zamýšlel. To samo o sobě dodává ironický a komediální charakter. Zejména se jedná o již zmiňovanou pasáž vzdávání pocty. Král se nejprve s Hamanem radil, jak má být tato pocta vykonána, a samotný utiskovatel Židů si myslel, že se jí dostane jemu. Ironií osudu ji ale musí vzdát svému úhlavnímu nepříteli. Další takovou pasáží je pozvání na královnu hostinu. Haman to vnímá jako nejvyšší projevenou poctu od královny, ale čtenář už

dávno dopředu ví, že se nejedná o žádnou poctu, nýbrž o plán, jak Hamana porazit a zachránit tak židovské obyvatelstvo.

V těchto chvílích se i začal měnit charakter Hamanova chování. Jeho plány se mu začaly hroutit, žádal o pomoc své blízké a musel ovládat svůj vztek proti Mordokajovi. Ve výsledku neměl ani moc šancí definitivnímu pádu zabránit, protože byl uvrhnut do sledu událostí, které se vyvíjely v jeho neprospěch. To vedlo k poslední hostině, na které byl odhalen Ester a odsouzen k oběšení na kůl, který připravil pro Mordokaje. Jeho smrt ovšem zůstává poněkud zahalena nejasnostmi. Ačkoli se v MT objevuje informace, že tak bylo učiněno kvůli tomu, že vztáhl ruku na Židy, nedává to na základě znalosti MT smysl. Achašveroš byl v tomto plánu také zapojen a především jednal pod nátlakem emocí, kdy se jednalo o královnu. To mě nutí k myšlence, že Achašveroš tedy nezachraňoval Židy, ale pouze svou manželku.

Velice zajímavým tématem je i ztotožnění Hamana s jinými postavami. Po právu se pokládá za prvního antisemitu a nabízí se paralely s dalšími osobnostmi, které měly negativní dopad na židovské obyvatelstvo. Nejpatrnějším příkladem je samozřejmě Adolf Hitler, ale v celé židovské epoše se objevilo mnohem více nových Hamanů, se kterými si židovský národ poradil. Památka na něho je natolik silná, že se každoročně připomíná během svátku Purim. Židé ho mají v neustálé paměti a neměli by zapomínat na to, že v každé době, na jakémkoli území, se nějaký Haman může objevit.

Osobně Hamana vnímám jako antisemitu, prototyp židovského nepřítele a utiskovatele, od kterého se později mohlo a stále může „inspirovat“ mnoho zlomyslných postav. Zároveň ho vnímám jako fiktivní postavu (stejně jako knihu Ester), ovšem se zvláštní důležitostí. Záměr je pravděpodobně v ukázání archetypálního židovského nepřítele. Hamanova protižidovská argumentace v Est 3,8, je do značné míry nejednoznačná. To se ukazuje v množství interpretací jeho výtek – etnická, ekonomická, náboženská. Myslím, že autor textu záměrně nechává interpretaci této pasáže nejasnou z důvodu, aby se jednalo o univerzální typ židovského ohrožení. Je pro mě ale poněkud zarážející, že jsem nenarazil na žádnou literaturu, která by se věnovala samostatně a komplexně Hamanovi ve smyslu ukázkového nepřítele. Dostalo se mi do ruky i několik knih zabývajících se historií antisemitismu, případně holokaustu, ale o Hamanovi jsem zde nenašel ani zmínku. Jedním východiskem z mé práce by tedy mohlo být pokračování ve snaze postihnout a ještě více prostudovat další židovské spisy tak, aby se mohl utvořit „jednotný“ hamanovský prototyp židovského nepřítele.

V závěru práce jsem se věnoval purimovým zvykům, které se pojí s Hamanem. Zajímavým obyčejem je bití Hamana, které se odvozuje od příkazu v Deutoronomiu, aby se vymazala památka na Amálekovce. V naší, křesťanské společnosti, to může evokovat velikonoční zvyk řehtání, ale čistě svým provedením, nikoli už svým důvodem tohoto jednání. Nejpozoruhodnější se mi jeví Purimspiely, kdy Haman často vystupuje jako komická postava (z důvodu, že se jedná o nejveselejší svátek), ale mnohdy jeho charakter reflektuje právě lokální a dobové potíže, se kterými se Židé setkávají. Jedná se tedy o jakousi živou formu komediálního nářku na nevlídné situace, které Židé zakoušejí, a to právě skrze postavu Hamana v Purimspielu. Někdy se Hamanovi dává velký prostor v části, kdy argumentuje proti židovskému národu (v MT 3,8). Často dochází k vymýšlení absurdních opodstatnění jeho plánu a to má značně komediální charakter. To mě vede k druhému východisku práce, a to studium a zkoumání jednotlivých her, scénářů a jejich následnou komparaci na základě lokality i časové perspektivy. Zde by ovšem bylo nutné mít jednotlivé scénáře a znalost o autorovi, potažmo o prostředí, z kterého vyrůstá.

Seznam literatury

ARIEL, Jigal. *Příběh knihy Ester*. Přeložil Jan DIVECKÝ, přeložil Karol SIDON. Praha: P3K, 2016. ISBN 978-80-87343-62-3.

BERLIN, Adele. *The JPS Bible Commentary: Esther*. Jewish Publication Society, 2001. ISBN 0-8276-06990.

BERMAN, Joshua. Aggadah and Anti-Semitism: The Midrashim to Esther 3:8. *Judaism*, 1989, roč. 38, č. 2, s. 185-196.

Bible. Český ekumenický překlad s DT. Praha: Česká biblická společnost, 2019. ISBN 978-80-7545-088-3.

CARRUTHERS, Jo. *Esther Through the Centuries*. Wiley-Blackwell, 2008. ISBN 978-0-470-69191-5.

CRAWFORD, W. Sidnie, GREENSPOON, J. Leonard, et al. *The Book of Esther in Modern Research*. T&T Clark International, 2003. ISBN 0-8264-6663-X.

EGO, Beate. *Targum Shení zu Ester*. Tübingen, 1996.

ELLIGER, Karl, Rudolf KITTEL, Wilhelm RUDOLPH, H. P. RÜGER, Gérard Emmanuel WEIL a Joseph ZIEGLER. *Biblia Hebraica Stuttgartensia = Tora neví'im û-ketûvîm*. 4. verbess. Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990. ISBN 3-438-05219-9.

Esther Rishon, přeložil Christopher DOST. In *Targums English (TARG-E)*. © 2015 OakTree Software, Inc. Version 7.2.

FLESHER, V. M. Paul, CHILTON, Bruce. *The Targums: A Critical Introduction*. Baylor University Press, 2011. ISBN 978-90-04-21769-0.

FREEDMAN, Harry, SIMON Maurice, ed. *Midrash Rabbah: Esther, Song of Songs*. Přeložil Maurice Simon. Midrash Rabbah. London: Soncino Press, 1939.

GINZBERG, Louis. *Legends of the Jews*. [online] New York 1909 [cit. 2023-03-10]. Dostupné na: https://www.sefaria.org/Legends_of_the_Jews?tab=contents.

GROSSMAN, Jonathan. *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*. Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2011. Siphrut 6. ISBN 978-1-57506-221-1.

CHALUPA, Petr. *Ester: skrytý Bůh a statečná židovská dívka*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-037-1.

CHALUPA, Petr. *Královna Ester: kniha Ester v pohledu synchronním a diachronním*. Svitavy: Trinitas, 1999. Studium (Trinitas). ISBN 80-86036-26-X.

KAISER, Otto. *Odkaz alexandrijských Židů: úvod do deuterokanonických knih Starého zákona*. Praha: Vyšehrad, 2006. Teologie (Vyšehrad). ISBN 80-7021-592-5.

Kniha Ester: v řeckých verzích (septuaginty a alfa-textu). Přeložila Veronika ČERNUŠKOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2016. Septuaginta. ISBN 978-80-7429-644-4.

Korán. Přeložil Ivan Hrbek. Praha: Československý překladatel, 2012. ISBN 978-80-7459-080-1.

KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2.

LEVY, Šimon. „Mocní po pádu“: aspekty současného izraelského divadla. *Svět a divadlo*, 1991, roč. 1991, č. 6, s. 82-93.

Megillah. In *The William Davidson Talmud* [online]. Komentář Adin STEINSALTZ, [cit. 2023-03-14]. Dostupné na: https://www.sefaria.org/Megillah.2a.1?ven=William_Davidson_Edition_-_English&lang=bi&with=About&lang2=en.

Pirkei DeRabbi Eliezer [online]. Překlad Gerald FRIENDLANDER, Londýn, 1916, [cit. 2023-03-15]. Dostupné na: https://www.sefaria.org/Pirkei_DeRabbi_Eliezer.1.1?ven=Pirke_de_Rabbi_Eliezer_trans._Rabbi_Gerald_Friedlander,_London,_1916&lang=bi&with=About&lang2=en.

RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-369-8.

RÖMER, Thomas, Jean-Daniel MACCHI a Christophe NIHAN. *Úvod do Starého zákona*. Přeložil Jiří BUREŠ, přeložil Martin FÉR, přeložil Jakub KELLER, přeložil Jan KEŘKOVSKÝ, přeložil Lukáš KLÍMA, přeložila Kateřina KŘIVOHLAVÁ, přeložil Jan RÜCKL. Jihlava: Mlýn, 2020. ISBN 978-80-86498-71-3.

SEEMAN, Chris. Enter the Dragon: Mordecai as Agonistic Combatant in Greek Esther. *Biblical Theology Bulletin*, roč. 41, č. 1, s. 3-15.

SHMERUK, Chone. *Dějiny literatury jidiš*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7198-142-7.

SIDON, Karol, JUNGMANNOVÁ, Lenka, ed. *Dramata*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-97-4.

SIXTOVÁ, Olga, ed. *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2197-7.

STERN, Marc. *Svátky v životě Židů: vzpomínání, slavení, vyprávění*. Praha: Vyšehrad, 2002. Světová náboženství (Vyšehrad). ISBN 80-7021-551-8.

WAHL, Harald Martin. *Das Buch Esther: Übersetzung und Kommentar*. Berlín: Walter de Gruyter, 2009. ISBN 9783110205046.

Seznam zkratek

AT	- alfa-text
BHS	- Biblia Hebraica Stuttgartensia
ČEP	- Český ekumenický překlad
LXX	- Septuaginta
MT	- masoretský text

Seznam příloh

Příloha I. Vlastní překlad kapitol 3, 5, 6, 7 z MT do češtiny

Příloha I.

Vlastní překlad kapitol 3, 5, 6, 7 z MT do češtiny

Kapitola 3

¹Po těchto událostech povýšil král Achašveroš Hamana, syna Hamadetova, Agagovce, a vyzdvihl ho. Povznesl jeho křeslo nad všechna knížata, která byla s ním. ²Všichni královi služebníci, kteří byli v královské bráně, klekali a klaněli se Hamanovi, neboť tak o něm přikázal král. Ale Mordokaj neklekal a neklaněl se. ³Královi služebníci, kteří byli v královské bráně, Mordokajovi říkali: „Proč porušuješ králův příkaz?“ ⁴A stalo se, když mu to den co den říkali a on je neuposlechl, že to dali vědět Hamanovi, aby viděli, jestli obstojí Mordokajova slova, protože jim oznámil, že je Žid. ⁵Hle, Haman si všiml, že Mordokaj nekleká a neklaní se mu a Haman byl naplněn vztekem. ⁶Bylo mu ale málo (v jeho očích), že by vztáhl ruku na Mordokaje samotného, protože mu pověděli o národu Mordokaje. A usiloval Haman o vyhlazení všech Židů, kteří byli v celém Achašverově království, Mordokajova národa. ⁷V prvním měsíci, to je měsíc nisan, v dvanáctém roce krále Achašveroše, nechal padnout pur, tj. los, před Hamanem, ode dne ke dni a od měsíce k měsíci až ke dvanáctému měsíci, to je měsíc adar. ⁸A řekl Haman králi Achašverošovi: „Je tu jeden národ, rozptýlený a oddělený mezi národy ve všech provinciích tvého království. Jejich nařízení jsou odlišná od každého národa, královská nařízení neplní a není pro krále vhodné, aby jim umožnil zůstat. ⁹Pokud je pro krále dobré, ať je sepsáno, aby je vyhubili. Deset tisíc talentů stříbra odvážím do rukou těm, kteří konají službu, aby je přinesli do královské pokladnice.“ ¹⁰A stáhl král prsten ze své ruky a podal jej Hamanovi, synu Hamadetově, Agagovci, utiskovateli Židů. ¹¹Král řekl Hamanovi: „To stříbro je ti dáno i ten národ, abys s ním udělal, co je dobré ve tvých očích.“ ¹²Třináctého dne v prvním měsíci byli svoláni královští písaři a bylo sepsáno vše, co Haman přikázal královským místodržitelům a prefektům v každé provincii a knížatům každého národa, každé provincii jejím písmem a každému národu jejich jazykem. Jménem krále Achašveroše napsáno a královským prstenem zapečetěno. ¹³Dopisy byly poslány v rukách běžců do všech královských provinciích, aby vyhledali, zabili a vyhubili všechny Židy, od mladých po starce, malé děti i ženy, v jeden den, třináctého dne dvanáctého měsíce, to je měsíc adar, a aby jim uloupili všechnu kořist. ¹⁴Opis toho výnosu měl být vydán jako nařízení ve všech provinciích. Všem národům byl zveřejněn, aby byli připraveni na tento den. ¹⁵Běžci vyšli pobízení královským slovem a nařízení bylo vydáno na i na hradě Šúšanu. Král a Haman usedli, aby pili, ale město Šúšan bylo zděšené.

Kapitola 5

¹A stalo se třetího dne, že si Ester oblékla královský šat a postavila se na vnitřním nádvoří královského domu naproti králova domu. Král seděl na svém královském trůnu v královském domě naproti vchodu do domu. ²I stalo se, jakmile král uviděl královnu Ester stojící na nádvoří, že našla přízeň v jeho očích. Vztáhl král k Ester zlaté žezlo, které držel ve své ruce. Ester se přiblížila a dotkla se hlavičky žezla. ³A řekl jí král: „Co je ti, královno Ester, a jaká je tvá prosba až do poloviny království? Bude ti to dáno.“ ⁴Nato Ester odpověděla: „Pokud by se králi líbilo, ať přijde král s Hamanem dnes na hostinu, kterou jsem uspořádala pro něho.“ ⁵Král řekl: „Pospěšte pro Hamana, ať učiní podle Esterina slova.“ Přišel král s Hamanem na hostinu, kterou Ester uspořádala. ⁶Při pití vína se král Estery zeptal: „Jaká je tvá žádost? Bude ti to dáno. Jaká je tvá prosba až do poloviny

království? Bude to vykonáno.“⁷ Ester odpověděla a řekla: „Toto je má žádost a má prosba: ⁸Pokud bych našla milost v králových očích a pokud by se králi líbilo, aby dal na mou žádost a splnil mou prosbu, ať přijde král a Haman na hostinu, kterou uspořádám pro ně. Zítra učiním podle králova slova.“⁹ V onen den Haman odcházel radostný a dobré mysli. Jakmile však Haman uviděl Mordokaje v královské bráně a ten nepovstal a ani se strachem z něho netřásl, byl Haman vůči Mordokajovi naplněn zlobou.¹⁰ Haman se však ovládnul a došel do svého domu. Vzkázal a dal si přivést své přátele a Zereš, svou ženu.¹¹ Haman jim vypočítával své slavné bohatství a množství svých synů a vše, čím ho král povýšil a čím ho povznesl nad knížata a královy služebníky.¹² Haman rovněž řekl: „Královna Ester nepozvala s králem na hostinu, kterou uspořádala, nikoho, jenom mne. Také na zítra jsem k ní s králem pozván já.“¹³ Ale tohle všechno mi není nic platné pokaždé, když vidím Mordokaje, toho Žida, sedícího v královské bráně.“¹⁴ I řekla mu jeho žena Zereš a všichni jeho přátelé: „Ať udělají kůl vysoký padesát loket, a ráno řekni králi, ať na něj Mordokaje pověsí. A vejdi s králem na hostinu veselý.“ Ta řeč se Hamanovi líbila a udělal ten kůl.

Kapitola 6

¹Oné noci se od krále vzdálil spánek. Řekl, aby přinesli knihu Letopisů pamětihodností, a byly před králem předčítány.² Našlo se zapsáno, co oznámil Morechaj ohledně Bigtany a Tereše, dvou královských eunuchů ze strážců prahu, kteří chtěli vztáhnout ruku na krále Achašveroše.³ Král se zeptal: „Co ctěného významného bylo pro Mordokaje za tohle uděláno?“ Královi mládenci, kteří mu sloužili, odpověděli: „Nebylo pro něj uděláno nic.“⁴ Tu se král zeptal: „Kdo je na nádvoří?“ Haman přišel na vnější nádvoří královského domu říct králi, aby Mordokaje pověsili na kůl, který pro něho připravil.⁵ Královi mládenci mu odpověděli: „Hle, Haman stojí na nádvoří.“ Král řekl: „Ať vejde.“⁶ Haman vešel a král se ho zeptal: „Co se má udělat pro muže, kterému by král chtěl vzdát poctu?“ Haman si řekl ve svém srdci: „Komu bude chtít král prokázat poctu víc nežli mně?“⁷ Haman tedy králi odpověděl: „Muži, kterému by král chtěl vzdát poctu, ⁸ať přinesou královské roucho, do něhož se oblékal král, a koně, na němž jezdil král, a královský diadém, který byl vložen na jeho hlavu.“⁹ Ať vydají to roucho a toho koně někomu z králových knížat, šlechticů, a ti obléknou toho muže, kterému chce král vzdát poctu. Posadí jej na koně na náměstí města a budou před ním provolávat: Takto se jedná s mužem, jemuž chce král vzdát poctu.“¹⁰ Tu řekl král Hamanovi: „Pospěš, vezmi to roucho a koně tak, jak jsi pověděl, a učiň tak Židovi Mordokajovi, který sedí v královské bráně. Nenech padnout žádné slovo z toho, co jsi řekl.“¹¹ Haman tedy vzal to roucho a toho koně a oblékl Mordokaje. Nechal jej jezdit na náměstí města a provolával před ním: Takto se jedná s mužem, kterému chce král vzdát poctu.¹² Pak se Mordokaj vrátil do královské brány a Haman spěchal do svého domu zarmoucený a se zakrytou hlavou.¹³ A vypočítával Haman své ženě Zereš a všem svým přátelům vše, co se mu stalo. Jeho mudrci i jeho žena Zereš mu řekli: „Jestliže je z židovského potomstva Mordokaj, před nímž jsi začal upadat, nepřemůžeš ho, ale jistě před ním padneš.“¹⁴ Ještě s ním mluvili, když dorazili královští eunuši. Spěchali, aby Hamana přivedli na hostinu, kterou uspořádala Ester.

Kapitola 7

¹Přišel král s Hamanem, aby pili s královnou Ester.² Také druhého dne při pití vína řekl král Ester: „Jaká je tvá žádost, královno Ester? Bude ti to dáno. Jaká je tvá prosba až do poloviny království? Bude to vykonáno.“³ A královna Ester odpověděla a řekla: „Pokud

bych našla milost ve tvých očích, králi, a pokud by se králi líbilo, ať je mi na mou žádost dán můj život a na mou prosbu můj národ. ⁴Protože jsme byli prodáni, já i můj národ, aby nás vyhladili, zmasakrovali a vyvraždili. Kdybychom byli prodáni za otroky a za otrokyně, mlčela bych, protože by ta tíseň nebyla vhodná k obtěžování krále.“ ⁵A promluvil král Achašveroš a řekl královně Ester: „Kdo to je a kde je ten, který nadmul své srdce, aby tohle provedl?“ ⁶Ester odpověděla: „Tím protivníkem a nepřítelem je tento zlý Haman.“ A Haman se před králem a královnou vyděsil. ⁷Král vystoupil ve své zlobě od pití vína do zahrady paláce. Haman zůstal stát, aby usiloval u královny Ester o svůj život, protože viděl, že král je rozhodnut vykonat proti němu něco zlého. ⁸Král se vracel ze zahrady paláce do domu, kde popíjeli víno, zrovna když Haman padl na lůžko, na němž byla Ester. Král řekl: „Chceš snad ještě znásilnit královnu u mě v domě?“ Jakmile to slovo vyšlo z králových úst, zakryli Hamanovi tvář. ⁹A řekl Charbóna, jeden z eunuchů, před králem: „Hle, také ten kůl, který Haman připravil pro Mordokaje, jenž promluvil dobro ohledně krále, stojí v Hamanově domě, vysoký padesát loket.“ Král řekl: „Pověste ho na něj.“ ¹⁰Pověsili tedy Hamana na kůl, který připravil pro Mordokaje. Králova zloba pak opadla.

Abstrakt

BOŽOVSKÝ, V. *Haman v knize Ester a v dějinách její recepce*. České Budějovice, 2023. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce V. Ber.

Klíčová slova: Haman, Ester, Mordokaj, Purim, Purimspiel, pogrom, nepřítel

Práce se věnuje záporné postavě Hamana v příběhu *knihy Ester*, Hamanovým činům, důsledkům a recepci v dalších obdobích.

Cílem je vystihnout Hamana na základě masoretského textu, srovnat odlišnosti s dalšími texty (LXX, targum, ...) a zaměřit se na vliv, který měl v dějinách židovského národa. Na závěr je snaha postihnout recepci v nedávné minulosti a současnosti se zahrnutím obyčejů, které se pojí s Hamanem během svátku Purim.

První kapitola spočívá v seznámení s knihou Ester jako takovou a k podrobnějšímu seznámení s Hamanem v MT. V druhé kapitole dochází ke srovnání a nastínění odlišných interpretací vyskytujících se v dalších textech – LXX, targumy, midraše. Třetí kapitola se zaměřuje na Hamana v dějinách výkladu a na to navazuje poslední část věnující se purimovým zvykům, které se pojí s Hamanem i v současnosti.

Abstract

Haman in the Book of Esther and in the history of reception

Key words: Haman, Esther, Mordecai, Purim, Purimspiel, pogrom, enemy

The work focuses on the negative character of Haman in the story of *The Book of Esther*, Haman's actions, consequences and reception in later periods.

The aim is to describe Haman on the basis of the Masoretic text, compare the differences with other texts (LXX, Targum, ...) and focus on the influence he had in the history of the Jewish people. It concludes with an attempt to capture the reception in the recent past and present with the inclusion of customs associated with Haman during the Purim holiday.

The first chapter consists of an introduction to *The Book of Esther* as such and a more detailed introduction to Haman in the MT. The second chapter compares and outlines the different interpretations found in other texts - LXX, Targums, Midrashes. The third chapter focuses on Haman in the history of interpretation, and this is followed by the last part devoted to Purim customs that are connected with Haman even today.